

BARANYI FERENC

*Litere-túra
a világ körül*

MINIESSZÉK

Z-füzetek/116

BARANYI FERENC

*Litere-túra
a világ körül*

MINIESSZÉK

BUDAPEST

Z-füzetek/116

Sorozatszerkesztő:
SIMOR ANDRÁS

Tipográfia:
DOMJÁN ISTVÁN

Készült a FERBA Bt támogatásával

© Baranyi Ferenc

Készült 300 példányban

Ez a

példány

<http://www.zfuzetek.fw.hu>

ISBN 963 229 397 5

ISSN 0866-4420

Felelős kiadó a szerző
Felelős szerkesztő Tabák András
2005 Vasas-Köz kft nyomda
Felelős vezető Badó Géza
Terjeszti a Könyvtárellátó Közhasznú Társaság

Tessék eldönteni!

Veres Pétert én nagyon tiszteltem és szerettem. Egyszer – valamikor a hatvanas évek elején – együtt utaztunk Finnországba, népes íródelegáció tagjaiként. Mellette ültem a repülőn. Beszélgettünk. Azazhogy ez így nem pontos. Péter bácsi nem volt kevés beszédű ember, olyannyira nem, hogy én valahol Koppenhága tájékán jutottam először szóhoz. Mindössze ennyit tudtam mondani:

– Én úgy vélem, Péter bátyám...

– Fiam, hogy szavad ne feledd – vágott közbe az öreg és nyomta tovább a szöveget, amíg el nem értük Helsinki légi kikötőjét.

Ez a dialógus tehát igencsak monológra sikeredett. Ám én nem bántam. Jó volt hallgatni okos, színes beszédét. Még a tévedései is átgondoltak voltak. Négy elemi végzett mindössze, de állítom, hogy a legműveltebb írók közé tartozott.

Egyetlen idegen nyelvet sem ismert. Mégis, mitől tudott ennyire művelt lenni? Attól, hogy mindenhez, ami fontos a világirodalomban, hozzáférhetett magyarul. Akkor világosodott meg előttem, hogy egy – szinte testvértelen nyelvű – kis nép költői, írói kötelesek tolmácsolni is. Már aki képes erre. Azért, hogy hazája „külföldiül” nem tudó állampolgárai is olyan műveltek lehessenek, mint Péter bácsi volt.

Gimnazista korom óta fordítok idegen költőket. Fél évszázad alatt bebarangoltam a világlírárt. És nemcsak a „szakterületem” alkotóinak – tehát olaszoknak és franciáknak – műveit magyarítottam, de egészen egzotikus tájakra is elcsábított a felfokozott munkakedv.

E karcsú könyvben műfordítói munkásságom melléktermékei olvashatók. Érdekességek, mondhatnám háttér információk azokról az alkotókról, akikkel foglalkoztam. Szélgjegyzetek. De tekinthetik afféle jegyzetanyagnak is eddig megjelent fordításköteteimhez.

Döntsék el önök, hogy mi ez a könyv. A lényeg, hogy kedvüket leljék benne.

Baranyi Ferenc

|

—

|

Dante a zenében

Dante a Pokol harmadik énekében szót ejt egy furmányos férfiúról, aki – Babits fordítása szerint –

„..... magára vette,
hogy szert tegyen a ménes csillagára,
a meghalt Buoso Donati alakját,
hogy testamentumát ő megcsinálja.”

E férfiú – Gianni Schicchi – ugyancsak foglalkoztatta egy időben a középkori Firenze közvéleményét. Belebújt egy gazdag rokona, az éppen meghalt Buoso Donati halottas ágyába, és kitűnő színészi alakítással az ő nevében végrendelkezett, orvost és jegyzőt egyaránt megtévesztvén. A hamis testamentumért, amely a rokonságnak sokkal többet juttatott, mint az eredeti végrendelet, kapta jutalmul Buoso Donati ménesének legszebb csillagát. Dante igazán autentikus krónikás volt, hiszen rokonságban állt a Donati családdal, felesége, Gemma Donati ugyanis ennek a tekintélyes patrícius famíliának volt a sarja.

Dante néhány verssorából évszázadokkal később sziporkázó vígopera kerekedett: Gioacchino Forzano ebből bontotta ki a Gianni Schicchi című egyfelvonásos vígopera szöveggönyvét, amelyet Puccini számára írt. Zenét a mester nagy kedvvel komponált hozzá. A kis remekmű egy triptichon harmadik darabja lett.

Ám a legtöbb muzsikust nem a harmadik, hanem az ötödik ének ihlette meg. Az, amelyben a Rimini-beli szerelmesek tragédiájáról esik szó.

Francesca da Polenta a sógorával esett szerelembe. Meg is bűnhődött érte: a fáma szerint férje, Gianciotto Malatesta olyan helyzetben találta egyszer őket, amely alkalmat adott neki arra, hogy egyetlen döféssel végezzen mindkettőjükkel.

Rimini uralkodójának legendás hitvesét a kedvesével, Paolo Malatestával együtt kárhózzattal sújtja Dante, hiszen a házasságtörést elítéli az egyház, Dante pedig hithű katolikus volt. Ugyanakkor a dolce stil nuovo szellemi elmélete szerint – a szerelem csak a nemes lelkű embert gyújthatja lángra – fel is menti őket. Inkább akaratlanul, mint akarva, hiszen a felmentést nem a szavak értelme, hanem a költői eszközök elemeinek ösztönös megválasztása vég-

zi el. Megfigyelhetjük, hogy a szerelem bűnöseivel kapcsolatos hasonlatok például sohasem pejoratívak: Ámor áldozatai úgy keríngenek a pokolban, „mint darvak, melyek énekelve szállnak”. Paolo és Francesca is úgy válik ki a szomorú seregből. „mint vadgalamb, amelyet vágya kerget”. Gerléhez, daruhoz csak rokonszenves lényeket hasonlítunk, megvetendő bűnösök megjelenítésére ott volna a kellemetlen képzeteket keltő madarak (vércse, keselyű stb.) egész sora.

Nekem főképpen az ilyen „freudi elszólásoktól” óriási Dante, előhírnökévé az embercentrikusabb reneszánsz világnak az én szememben elsősorban ezek a – magánvéleményét és igazi indulatait is eláruló – költői képek teszik. Az eszközök, a hangvétel jóvoltából Paolo és Francesca sokkal inkább a Paradicsomban látszik lenni, mint azok, akiket eleve ott helyezett el Dante.

Paolo és Francesca szomorú históriája számos zeneszerzőt megihletett. Rossini *Otello* című operájában egy velencei gondolás barcarolaként Francesca szállóigévé vált szomorú szavait énekli: „Nincs gyötrőbb szenvedése szívünknek annál, mint örömidőnket idézni bajban”. (Saját fordításom, akárcsak a fentebb idézett két sor.) Többen – Fournier, Goetz, Thomas, Mancinelli, Napravnik, Rahmanyinov, ifj. Ábrányi Emil és Zandonai – teljes operában dolgozták fel a Dante jóvoltából elhíresült – és megszépült – történetet. Csajkovszkij *Francesca da Rimini* című szimfonikus költeménye ma is slágerdarabja a nagyzenekaroknak, csakúgy, mint Liszt Dante-szimfóniája, amelynek első tétele – valahol a közepe táján – szintúgy Paolo és Francesca tragikus szerelméről beszél a zene nyelvéen.

Hubay Jenő 1921-ben viszont Az új élet szövegére komponált szimfóniát. A „felbújtó” a Korvin Mátyás Társaság volt.

A modern Dante-adaptációk közül Carolyn Carlson koreográfus és Michel Portal zeneszerző *Komédia* című videobalettje érdemel említést. És napjainkban érkezünk el oda, hogy Dante leg-súlyosabb alkotása könnyűzenei feldolgozáson is „áteshetett”. Ehhez persze olyan igényes együttes kellett, mint a *Tangerine Dream*, amelynek *Inferno* című CD-je igen nagy sikert aratott 2002-ben. A *Purgatorio* 2004-ben jelent meg.

Végül térjünk vissza egy percre még Liszt művéhez. A Dante-szimfónia első tételének sötét tónusát a pokol kapujának híres felirata határozza meg, a harmadik ének elejéről. Hadd zárjam ezzel dolgozatomat, ezúttal is saját fordításomban.

A pokol
(III. ének, 1–10.)

„Rajtam jutsz át a bánat városába,
rajtam jutsz át az örök gyötrelembe,
hol vár a kárhozottak sokasága.

Alkotómat az Igazság vezette –
és létre hívott hatalma az égnek,
legmagasabb tudása, összerelme.

Nem volt előttem véges földi élet,
csupán öröklét – s örök már a létem,
ki itt belépsz, add fel minden reményed.”

Ez állt a zord kapu fölött sötétén.

A Közöny-herceg

Charles d'Orleans-t hazánkban jobbára Villon pártfogójaként emlegetik. Jó néhány magyar irodalombarátnak még az is dereng, hogy ő maga sem volt híjával a versfaragás tudományának. Azt, hogy Villon után a legjelentősebb lírikusa volt a tizenötödik század Franciaországának – csak kevesen tudják róla. Legalábbis nálunk. És ez egy kicsit restelni való. Mindazonáltal restelkedés nélkül is érdemes jobban megismerni őt és költészetét.

Az élete – csak így, felvázolva is – izgalmas kalandregény szüzséje lehetne:

Párizsban, a Saint Pol nevű királyi kastélyban született 1394. november 24-én, Louis, Orleans hercege, valamint Milánó hercegnője, Valentine Visconti fiaként. A lehető leggondosabb nevelésben részesült, a latin auktorok műveit már tízesztendős korában fejből fújta. Tizenkét éves volt, amikor feleségül vette a király leányát. Apját, aki egyébként VI. Károly francia király fivére volt, Jean sans Peur – Félelemnélküli János – burgundi herceg meggyilkoltatta. Egy év múlva a kamasz – de még nő – Charles elveszítet-

te édesanyját is. Első megözvegyülése egy évvel anyja halála után következett be. Második házasságkötésére 1410-ben került sor, ekkor Bonne d'Armagnac lett a hitvese.

Ezzel a tétivel egyértelműen az Armagnac-házhoz csatlakozott, s akarva-akaratlan belekeveredett a százéves háború egyik legádázabb fejezetébe, a Burgundiak és az Armagnacok kíméletlen torzszalkodásába. (Inkább akarva, mint akaratlanul, hiszen apja halálát mindenképpen meg akarta bosszulni az angolokkal szövetséges burgundiakon.) Egy szó, mint száz: a francia királyi had Azincourt-nál 1415 őszén súlyos vereséget szenvedett, Charles d'Orleans is fogságba esett, október 25-én Angliába hurcolták.

Huszonöt esztendőn át ette a rabság keserű kenyerét. Otthon ingóságait, könyveit kellett eladni, hogy fogvatartói zsarolásának eleget tehessen. Helyzete csak 1432-ben javult, amikor a nemes lelkű és pallérozott elméjű Suffolk gróf vette pártfogásába. Ám 1435-ben ege újra elfelhőzödött: második feleségének halálhíre búskomorrá tette a melankóliára egyébként is hajlamos herceget.

Iszonyú nagy váltságdíjat kértek érte. Végül 1440-ben kiszabadult. Újra megházasodott, a burgundiak egyik rokonával, Marie de Clèves-vel kellett összekötnie élete fonalát. Blois-i kastélyába vonult vissza, de nem maradt tétlen: fáradhatatlanul buzgólkodott annak érdekében, hogy béke legyen végre az angolok és a franciák között. A kardot azért még megmarkolta egyszer: 1447-ben az itáliai Asti ellen indult, hogy hozzájusson anyai örökségéhez, de a kalandos vállalkozást nem koronázta siker. Ekkor gubózott be végérvényesen blois-i – olykor tours-i – kastélyába, és ettől kezdve csak az irodalomnak élt. Költőket fogadott, Villon is vendégeskedett nála, akit nemegyszer húzott ki a bajból. Villon egy ilyen alkalommal írta ismert balladáját a herceg kislányához, Marie d'Orleans-hoz, a verset – Süpek Ottó szerint – „hálaéneknek készítette az Orleans-ba bevonuló s bevonuláskor a raboknak amnesztiát biztosító kis hercegnő számára, 1460. július 17-én vagy nyomban az utána következő napokban. Az amnesztia tehát az oka annak, hogy ebben az Euvre de Dieu, digne, loué (Isten méltó, dicsért műve) kezdetű balladában a hároméves hercegnőt, akinek nevében természetesen apja, Charles d'Orleans herceg, a mecénás költő adott kegyelmet, Szûz Máriának, a középkori ember s a Megváltó közötti kapcsolat letéteményesének, a Közbenjárónak tulajdon-ságaival ruházta fel Villon.

A nevezetes költői versenyt is blois-i kastélyában rendezte meg

a herceg, a „starthoz álló” tucatnyi költő között Villont is ott találjuk. Ám ekkor már évek óta saját apátiájának páncélzatával védte magát, a környezete így is nevezte: le prince Nonchaloir – Közöny-herceg.

Nem volt akkora költő, mint csavargó, bûnöző pártfogoltja, de azért gondolkodjunk el azon is, amit Györy János ír róla: „Charles d’Orleans-t modernebbé teszi Villonnál patriotizmusa; természetérzéke (ami Villonból teljesen hiányzik); magánya, amely autonóm embert fed föl, aki a sors és a társadalmi hierarchia fölé tud emelkedni, amit Villon lázadással próbál elérni, sikertelenül; anyagtalan lírája, amely a szimbolizmust és Mallarmé-t jósolja a csak romantika-előd Villonnal szemben.”

Közöny-herceg fia XII. Lajos néven francia király lett. Ám – ahogy pestiesen mondani szokás – nem ezért tiszteljük. Amikor 1465. január 5-én Amboise-ban meghalt, talán maga sem vette számba, hogy milyen jelentős életművet hagyott az utókorra. Először Clément Marot adta ki a verseit, I. Ferenc uralkodása idején. Azóta többen feldolgozták ezt az igen értékes költői hagyatékot. Martin le Franc szerint Charles d’Orleans versei 1442-től kezdtek „cirkulálni” francia földön. A balladák nagy részét az angolok fogóságában írta, a dalok többségét szintúgy, de ezek között van néhány, amely még 1415 előtt keletkezett.

A rondók szinte kivétel nélkül a blois-i kastélyban, tehát a szabadulás után születtek már.

Álljon itt legismertebb rondója, saját fordításomban:

Göncét ledobta az idő

Göncét ledobta az idő,
mit szél, eső, fagy adott rája,
s most új palástra vár a válla,
mit fényből Isten napja sző.

Apróvadaknak s röppenő
madárkáknak zeng víg danája:
göncét ledobta az idő,
mit szél, eső, fagy adott rája.

Folyó, patak, csörgedező
csermely önpompáját csodálja
s az új ruhába bújt világra
ezüst pereg, csillámeső –

göncét ledobta az idő.

A szerelem évezredei

A szerelem teremtett minket. Az emberré válás folyamatában ugyanis döntő pillanat volt, amikor a fáról még alig lejött ősrünk a nőstényére pillantva nem csupán párzási dühöt érzett, hanem valamilyen boldog szomorúságot is. Amikor szeretni kezdte a sejtelmes alkonyórákat. Amikor már nem taposta le futás közben a vadvirágokat, hanem gyengéden kikerülte azokat.

Szerelmes érzéseit már az ősemlék is közölni kívánta azzal, aki lánggra lobbantotta a lelkét. Nem tudom, hogy ezt tagolatlan hangokkal tette-e, avagy mondjuk heves bukfencezéssel, de bizonyos vagyok abban, hogy a szerelmi vallomásnak megtalálta a módját. Ausztráliában van egy madár, amely körbetáncolja a nőstényét a „nász” előtt. Hosszan és szinte lejegyezhető koreográfiával. Ha egy madár udvarlása ilyen türelmes és pontos, akkor a testi vágyait lelkében is megfürdető ember sem közeledhetett kizárólag csak „állati módon” a párjához, még az őskorban sem.

Az emberi fejlődés különféle fázisaiban mindig változott az udvarlás és a vallomás tónusa. Az ókor dalnoka érzéki volt és ironizáló, a középkor női kegyekért versengő trubadúrjának nemcsak kopjaforgatásban kellett a vetélytársak fölébe kerekednie, hanem az ékes szavak forgatásában is. A reneszánsz visszahozta az ókor természetességét és életörömét, a barokk a trubadúrok canzóinak és albáinak komplikált ékességét, míg a klasszicizmus a formák tisztaságát és fegyelmetét honosította meg. A romantika sem volt képmutató, csak túlzó: a lélek medreiből állandóan ki-kicsapó, mindent elsodró szenvedély, sziklagörgető vágyakozás jellemezte.

Aztán képmutató lett a világ. A feltörekvő polgárság inkább a pénzbe volt szerelmes. Házasságkötéseit, kapcsolatteremtéseit is többnyire a pénzszerzési esélyeknek megfelelően szabályozta. Szellemesen írta Stendhal: „Hallgassuk meg a modern férjeket: több

biztonság és kevesebb gyönyör.” Hát igen, ahol a számítás beszűremkedik a legintimebb érzések közé is, ott a szavak egyre inkább csak a gondolatok leplezésére szolgálnak.

Manapság íratlan törvény a nagy szavak csalását tetten érni. Még az úrhajós sem ígéri a kedvesének, hogy lehozza neki a csillagokat az égről, mert ő is csak legfeljebb megközelíteni képes, házhoz szállítani nem. Ám a mai ember a póztalanodási folyamatnak kicsit a másik végletébe szédült át. Megteremtette a póztalan-ság pózát. A természetesség modorosságát.

Majd ezt is kinövi az emberiség. És újabb szerelmek születnek, újabb vallomásokkal. Nem akarom elhinni, hogy az érzelmi elsivárosodás folyamata megállíthatatlan. Mert ha igen, akkor az ember szép csöndben lemond arról a jogáról, hogy embernek nevezhesse magát. Egyik leghatékonyabb ellenszer: a vers.

Mert – mind mondtam – újabb szerelmek születnek, újabb vallomásokkal. Pontosabban: újmódibb vallomásokkal. Andrej Voznyeszenszkij, a kortárs orosz líra egyik legjelesebb képviselője nyilatkozta nekem még 1969-ben:

„– A rengeteg adat, törvény és ráció miatt a költő kénytelen kiküszöbölni a szentimentalizmus túlradását, s bizonyos fokú absztrahálásra kényszerül. Vegyük például a Holdat. Minden nemzet költőinél a szentimentalizmus egyik legfőbb szimbóluma volt. Még olyan modern költő verseiben is, mint Garcia Lorca. Szergej Jeszenyin verssorainak legalább harminc százalékát a Holdra „pazarolta”. Ma mit jelent nekünk a Hold? Armstrong olyan készüléket helyezett el a felszínén, amely a napfény erősségének pontos mérésére képes. Racionális információkat tartalmaz számunkra már a Hold fogalma. A szentimentális szimbólumok misztikus ködei szétesztlottak tehát, ám gondolatainkhoz óhatatlanul mégis érzések szegődnek. Így megmarad a versek érzelmi hőfoka, de új módon fokozódik ma már az a hő.”

Én nem mindenben osztom neves orosz pályatársam nézeteit. Mert attól, hogy „megejtettük”, a Hold továbbra is sejtelmes, a szûzi Casta Diva marad a szerelmesek számára, kiváltképp varázslatos nyári esteken. Lelepleztetésével sem csökkent misztikuma. Xuân Diêu vietnámi költő nagyjából akkor írta az alábbi verset, amikor Voznyeszenszkij nyilatkozott nekem. Saját fordításomban adom közre:

Xuân Diêu (1917–1985)
A Hold

Ragyog a Hold a kertben,
nincs árny az úton egy sem.
Kedvesemmel bolyongok
szótalán szédületben...

Aranyban járok térdig,
holdfény visszhangja rémít,
lombokba bújt virág a
sugarakról lekésik.

Zöld szálak sokasodnak,
faágak táncot ropnak,
szél sír és az azúrkék
éj egyre izgatottabb.

Járunk az ifjúságban,
Örök szerelmes lángban
– tündöklő, messzi, nagy Hold! –
párosan is magányban.

A kötél mellől avagy Villon névjegykártyája

Listi László gróf a tizenhetedik században élt. Egészen jó költő volt, Magyar Mars, avagy Mohácsnál történt veszedelmek emlékezete című eposza helyenként igen magas színvonalú. Mégsem költészetének, hanem gatzetteinek köszönheti a hírnevét. Gyermekeket gyilkolt, pénzt hamisított, életét vérpadon fejezte be. Az utókor az irodalomtörténetből is kiutálta, mert – úgymond – gonosztevőnek nincs helye a magyar Parnasszuson. Nálunk ugyanis az esztétikai és az etikai megítélés máig sincs különválasztva. Ha a műveknek nincs emberségfedezetük, hitelüket veszítik, és áthullanak az idő rostáján.

Franciaországban más a helyzet. Ott egy François Villon nevű deák a világirodalom óriásává tudott válni, annak ellenére, hogy közönséges bűnöző volt: megölt – igaz, önvédelemből – egy papot, barátaival kifosztotta a Navarrai Kollégium pénztárát, és még számos más „csínytevése” tette ismertté a nevét a maga korában.

Csaknem egy évszázaddal a halála után viszont költői életműve. Mert ez a börtöntöltelék nagyszerű verseket írt. És a francia irodalomtörténet-írásnak kizárólag ez a fontos, a versek megítélését a „rosszéletű” költő viselt dolgai csöppet sem befolyásolják.

Villon nem egyszer került síttre. Utoljára 1462 végén. Párizs polgári bírósága a következő év első napjaiban halálra ítélte. A költő ekkor írta híres négysorosát, amelyet Süpek Ottó egyik kitűnő tanulmányában Villon névjegyének nevez:

Je sius François, dont il me poise,
Né de Paris emprès Pontoise,
Et de la corde d'une toise
Sçaura mon col que mon cul poise.

Villon úgy kezdi, mintha valamiféle kérdőívet töltene ki. A François szó Ferencet és franciát egyaránt jelentett akkoriban. Itt nyilván az utóbbi értelemben vettetett papírra, mert a költő a bejelnetéshez hozzáfűzi: rossz ez nekem. S Ferencnek lenni miért volna rossz? Franciának lenni viszont nem volt szerencsés az adott szituációban, mert amíg a pikárd és a szavojai bűntársak a kegyelem reményében fellebbezhettek, a francia nemzetiségű Villon semmi jót nem várhatott a hírhedt Pierre de la Dehors bírótól.

A második sorban Párizst, szülőhelyét nevezi meg a költő, topográfiailag tréfásan pontosítva a várost: Pontoise mellett. Humor van abban, amikor a kisebbik helység segít eligazodni a nagyobbik hollétét illetően. Akár a magyar népdalban: „Szeged híres város, Tápéval határos...”. S ha már a költő átesett az ironikus hangba, ott is marad: a harmadik és a negyedik sorban arról ír, hogy egy rőf kötélről megtudja majd a nyaka, hogy mennyit nyom a segge. Ez az ironia Süpek szerint „egy végső emberi erőfeszítés az ellágyulásra való felülemelkedésre, a még egyszeri, az utolsó felemelkedésre, az életjelenségek intellektuális birtokbavételére”.

Süpek Ottó bebizonyítja, hogy a kis remekművet Villon a „bűvös négyzet” elve alapján szerkesztette meg, s ily módon a közép-

sõ négyzetbe esõ szavak külön információval szolgálnak: de Paris, emprès de la corde, azaz: Párizsból, a kötél mellől.

Je sius François, dont il me poise,
Né

 Pontoise,
Et

 d'une toise
Sçaura mon col que mon cul poise.

Magyarra sokan lefordították a verset (Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Faludy György, Vas István, Mészöly Dezső); legismertebb – és a legszabadabb – Faludy változata:

Francia vagyok Párizs városából,
mely lábam alatt a piszkos mélybe vész,
s most méterhosszan lógok egy nyárfaágról,
s a nyakamon érzem, hogy a seggem mily nehéz.

Jól hangzik, de sem Faludy, sem a fordító nem gondolt annak a belső információnak a visszaadásával, amelyről az imént szoltam. Én tettem egy bátortalan kísérletet rá, íme:

Francia vagyok – s ez nagy bajom,
Párizsban,

 lakom
most

 nyakamon
méri fejem, hogy mit nyom farom.

A belső négyzetbe a következő szavak esnek: Pontoise táján a kötél vár rám.

Villon végül kegyelmet kapott. Ám utólag örülhetünk, hogy néhány napon át a feje fölött lebegett a bárd, mert ennek köszönhetően egy mesteri négysorossal lett gazdagabb a világ.

Ugrásra készen

– Látja, ez bosszulta meg a Calas családot.

A mondatot egy idős hölgy suttocta a szomszédjának, rámutatva egy náluknál is idősebb úrra, aki inkább volt múmiához hasonlatos, mint emberhez. Óriási parókája keretében ráncos, so-

vány arca szinte eltűnt, csak szemei világítottak eleven fénnel, mintha agyagos kocsiuTRA pottyantott gyémántok lettek volna.

A rozoga öregúrnak jó füle volt. Meghallotta a megjegyzést. És úgy érezte: ennél szebb honoráriumot nem kapott hosszú pályafutása során. Pedig kijutott neki az ünneplésből is, nemcsak az üldöztetésből. A Théâtre-Français-ben épp az imént menesztették mennybe. Brisard, a színház legfénylőbb csillagainak egyike babérkoszorút adott át De Villette márkinőnek, kérve őt, hogy helyezze azt a királyi kamarások páholyában helyet foglaló aggastyán fejére. Mikor ez megtörtént, mindenki felpattant a helyéről a nézőtérén, és tombolva éltette Franciaország legnagyobb íróját:

– Voltaire, Voltaire!

Az élénk szemű öregúr meghatottan hallgatta a nevet, amelyet ő kreált magának fiatal korában. Eredetileg ugyanis François-Marie Arouet-nek hívták. Ám regényei, drámái, filozófiai munkái, költeményei és viharos élete az írói álnevet híresítették el inkább.

Mindez 1778 kora tavaszán történt. Mire a nyár megérkezett volna, a nyolcvannégy esztendő öregember már meg is halt. Munkásságát azonban már nem lehetett kioperálni a közgondolkodásból: indulatai és eszméi befészkeltek magukat kortársai szemléletébe, s elindították az agyakban és az idegekben azt a forradalmat, amely tizenegy évvel később Párizs utcáin robbant ki végül. „Voltaire volt a nap, mely a szabad eszmék sugarait a nép minden szegleteibe szétnyilazta” – írta róla Vasvári Pál.

Ezren és ezren méltatták munkásságát az elmúlt három évszázad során. A jeles filozófus, kritikus, drámaíró, költő és regényíró nagy életművet hagyott hátra. Kétségtelen: elsősorban nem költői munkássága miatt tiszteljük. „Nem nagy költő” – ítélkezett Des Granges 1929-ben. Ám azt ő is elismerte, hogy nem lehet eltagadni tőle az őszinte érzelmeket, egyfajta finomságot, a könnyed kecsességet és eleganciát a versek megformálásában.

És nemcsak a versek tették Voltaire-t költővé, hanem az a mindenre elszántság is, amellyel jó ügyekért síkra tudott szállni. Az a hevület, amely hadat tudott üzeni mindenfajta sandaságnak; amely magabiztosabbakká bátorította a humánum tétova mocnánsait a világban, és ünneprontásra bujtogatott a hamis csinnadratták idején. A Calas-eset, amelyre a sustorgó idős hölgy célzott, a következő volt:

Toulouse-ban egy fanatikus protestáns család – a Calas-família – fiúgyermekét át akart térni a katolikus hitre. Aztán hirtelen meg-

halt. A körülmények egyértelműen öngyilkosságra vallottak, az apa mégis rögtön gyanúba került: ő pusztította el saját sarját, mert nem bírta elviselni, hogy az katolikus lesz. A pusztá gyanú alapján 1762-ben halálra ítélték, és ki is végezték. Voltaire három éven át küzdött szent és dühödt elszántsággal, hogy a felháborító jogtiprást leleplezze. Adatai, érvei új vizsgálatra szorították a hatóságokat, a vád megdőlt, a kivégzett Calas nevét nem árnyékolta be többé a legszörnyűbb bűn. Fájdalmas elégtétel.

Nem volt véletlen, hogy erre a költői művére volt a legbüszkébb Voltaire, pedig ez a mű papírra sohasem került versformában...

Élete amúgy egyetlen hatalmas kaland volt: 1694. november 21-én született, jezsuiták nevelték, jogi pályára készült, de már fiatalon az irodalommal jegyezte el magát. Egy szatíra miatt, amelyben az uralkodót gúnyolta, kiutasították Párizsból, majd tizenegy hónapra a Bastille-ba zárták. Szabadulása után kiadta azokat a műveket, amelyeket a Bastille-ban írt. No, vissza is került oda rögvest... Később a száműzetés keserű kenyerét ette, Londonban élt egy ideig, aztán visszatért Párizsba. Írásaiban továbbra is támadta a francia viszonyokat, de főleg az egyházat. Emiatt újra menekülnie kellett. Öt évig „dekkolt” Châtelet márkiné kastélyában, majd annak halála után II. Frigyes berlini udvarában lelt menedékre.

Közben megfordult a szél: a Francia Akadémia tagjává választotta, XV. Lajos pedig megtette udvari történésznek. Akkor már a felvilágosodás vezéralakjának számított. Európa uralkodóival és tudósaival állandó levelezésben állt. A deizmust képviselte, de a megfigyelést és tapasztalatot tartotta az ismeretek legfőbb forrásának. Antifeudális volt a velejéig; legismertebb művei: Filozófiai levelek, *Candide*, *A vadember*, *Zadig*, *Micromégas*, *Zaire*, *A nemzetek szelleméről és erkölceiről*, XIV. Lajos százada.

Élete utolsó éveit a svájci Ferney-ben töltötte, közel a francia határhoz. És ez jellemezte mindig is: ugrásra készen figyelte maga körül a képmutató és kegyetlen világot.

Költeményei között mély érzelmű verset éppen úgy találunk, mint a pornó határát súroló szellemes szatírárt, írt époszt, költői epistolát; a filozófiai levelekben idézett angol versrészleteket úgy fordította le, hogy a maga képére és hasonlatosságára formálta valamennyit.

Fiatal korában egy ideig szeretője volt a Comedie Française híres színésznőjének, Adrienne Lecouvreur-nek, akit állítólag mér-

gezett virágcsokorral ölték meg. Az alábbi Voltaire-vers – saját fordításomban – az ő emlékét idézi.

Az Ízlés temploma (részlet)

Most megint láttam önt, Le Couvreur, kedvesem.
Ámor leánya és Melpomené leánya,
kinek a színpadon még fel-felrémlik árnya,
emléke még közügy – s örök szívügy nekem.
Mily foltatlan gyönyör, ha arca újraéled!
Minden érzékemet átjárja az öröm,
lábához borulok, tömjénnel füstölöm.
Mert el kell mondani a késő nemzedéknek:
ha szentek szigorú döntése vette el
az önt megillető temető-menedéket –
az Ízlés temploma önnek oltárt emel!

Fejedelmek ostora

Volt a tizenhatodik század Rómájában egy szobortorzó, amelynek Pasquino volt a neve. Erre ragasztották ki gúnyverseiket azok az ismeretlen költők, akikben a „versképzéshez” elsődlegesen szükséges két belső szerve: a szív és az epe közül az utóbbi dolgozott serényebben. A szobortorzó neve és a publikálás e sajátos módja miatt Rómában a gúnyversnek pasquinata lett a neve.

Az arezzói varga fia, Pietro fiatalon került Rómába, Agostino Chigi udvarába. Ráérő idejében sikamlós verseket faragott, és valamennyit kiragasztotta a szobortorzóra. Ha a csipkelődő, sőt: elevenbe maró opusok történetesen középszerűek lettek volna, nem is történik semmi baj: a szorgos epéjű fiatalember gondtalanul éldegél a Chigi-palotában, névtelen pasquinátaín egyetlen boszszús vállrándítással tették volna túl magukat az érintettek. Ám a gúnyversek, sajnos, zseniálisak voltak. És a tehetség nem sokáig tűri a névtelenséget: kurta időn belül egy csapásra ismertté lett Arezzói Péter, azaz Pietro Aretino neve Rómában.

A híresség – avagy pontosabban: a hírhedtség – veszélyes lett számára hamarosan. Nagyhatalmú kardinálisok fogtak össze elle-

ne, még egy bérgyilkost is felfogadtak, hogy szabadítaná meg őket a roppant kellemetlen tollforgatótól. Aretino mentette az irháját, és bölcsen belátta: a toll fegyvere nem elegendő az élet megvédéséhez, ezért aztán az igazi fegyverek árnyékában keresett menedéket, kora legnagyobb zsoldosvezérének, Giovanni delle Bande Nere-nek szolgálatába szegődve. Ott húzódott meg egészen 1526-ig, harminckét esztendőig, amikor is a dicső condottiere belehalt egy súlyos sérülésébe. Aretino 1527-ben Velencében telepedett le, és halála napjáig, 1556. október 21-ig nem mozdult el onnan. A világot viszont állandó mozgásban tartotta maga körül, önveszélyes tudományát mind biztonságosabban és jövedelmezőbben kezdte kamatoztatni: gúnyirataival uralkodókat vett célba, akik súlyos summák lefizetésével igyekeztek elérni azt, hogy Aretino tolla ne ellenük mozogjon – és még súlyosabb summákkal azt, hogy tétlen maradjon. Aretino volt tehát a revolver-hírlapírók őse, aki azzal kereste a nagyobb pénzt, amit nem írt meg. Fontos tényezője lett tehát a nemzetközi politikai életnek, és igen gazdag ember vált belőle, a megzsarolt – azaz aretinói finomsággal fogalmazva: a megadóztatott – hatalmasok bőkezűen fizettek azért, hogy üzelveikre ne derüljön fény.

Legfőbb műve a Ragionamenti három részből áll. Mindhárom prózai párbeszédben íródott – ez a forma igen kedvelt volt a reneszánsz idején. Nem véletlenül: ez a racionális kor a saját igazságait is folyton ellenpróbának igyekezett alávetni, állításai az állandó ellenvetések pergőtüzét kiállva még hitelesebben álltak meg a lábukon. (Aretino egyik neves kor- és pályatársa, Agnolo Firenzuola sem véletlenül kultiválta ezt a formát.) A Ragionamenti első része három nőtípus: az apáca, a férjes asszony és a kurtizán sorsát, társadalmi helyzetét járja körül, a második és a harmadik rész már kizárólag kurtizánokkal foglalkozik. Legnépszerűbb a második könyv, amely 1536-ban, Velencében látott napvilágot. Ebben Nanna, a híres kurtizán átadja tapasztalatait lányának, Pippának, akiből még híresebb kurtizánt szeretne faragni. A tanítás sziporkázóan szellemes: szókimondó, de sohasem hat obszcénna, hiszen a szerző bölcsen tudta, hogy a dolgok nevén nevezésének túlságos gyakorisága csak tompítani képes a hatást, nem pedig növelni. A roppant szellemes körülírások között aztán időnként – mindig kitűnően időzítve! – nagy hatásokkal robban a bomba: a félreérthetetlen, egyértelmű kifejezés. S miközben Nanna a lányát oktatja, az egész képmutató társadalomról lehull lassacskán a lepel.

Nálunk az irodalom sohasem csak a művészetek egyik ága volt, hanem a küzdőtér egyik darabja is egyben. Ezért művelőitől nemcsak mesteri tollforgatást, hanem prófétai feddhetetlenséget is elvárt a közönség. Így aztán – amint Villonnal kapcsolatban már szó volt róla – a tizenhatodik században élt gróf Listi László nevét például említeni is alig szabad ebben az országban, noha nem volt jelentéktelen költő. Ám egyben többszörös gyilkos is lévén, irodalmi munkásságának értéke is megkérdőjeleztetik. Ady Endre szifilisz és életmódja az átlagpolgárt ma is a zseniális életmű ellen hangolja egy kicsit. A bűnöző Villont, mint látjuk, a kontinens mérlegelőbb fele már régóta fenntartások nélkül tartja a világirodalom óriásának. Nálunk a világirodalom egy másik óriását, Pietro Aretinót még a tizenkilencedik század végén is „irodalmi zsebmetszőnek” nevezte a jeles italianista, Radó Antal. Egyszerű a magyarázat: a korábban polgárosodó országok előbb tudták szétválasztani – szellemi termékek értékelésekor – az esztétikai és etikai szempontokat, mint mi, akik még máig sem tudtunk igazából polgárosodni...

Nekem Aretino olyanformán imponál, mint Rózsa Sándor: a gazdagoktól kiügyeskedett summákkal elsősorban nem a saját tehetségét növelte, hanem a művészvilág életét igyekezett megszépíteni: barátaival – Sansovinóval, Sebastiano del Piombóval és Tizianóval – fényűző lakomákon verte el az oroszlánrészét annak, amit „tisztességtelenül” megkeresett. Az is jellemező, hogy lányának, Adriának meghagyta: temetésén ama aranylánc, amelyet a francia királytól kapott, szemekre szedve szórassék szét a szegény nép között.

Mesterien látta meg korának társadalmi összefüggéseit, pontos politikai ösztön és történelemérzékelés működött benne, sorai hol törleszkednek, hol zsarolnak – de mindig szikrázó szellemről, nem mindennapi tálentumról árulkodnak. Kortársai „a világ titoknokának”, a „fejedelmek ostorának” nevezték. Nem volt különösebben művelt, de mindig helyén volt az esze. Kardos Tibor szerint „mindennemű pedantéria, finomkodás, előkelősködés iránti gyűlölete szatirikus lendületű plebejus erővel párosult”.

Ariosto „isteninek”, a koronás világ inkább „ördöginek” tartotta őt. Pedig csak ember volt, számtalan erénnyel és ugyanannyi esettséggel. Tehetsége éppúgy mert táplálkozni az esettségekből, mint az erényekből. Ezért volt képes ez az enyhén szólva vitatható jellemű férfiú vitathatatlan értékű életművet létrehozni.

Álljon itt befejezésül egy rövid részlet a Ragionamenti legpi-
kásabb könyvéből, saját fordításomban. Nanna itt is a lányát,
Pippát oktatja.

„Hallgass rám és fogadd el az én fejtegetéseimet, adja az Isten,
hogy szülőanyád intelmei elegendőnek bizonyuljanak a férfiúi fon-
dorlatok elhárítására. Jaj azoknak, én mondom, jaj azoknak a sze-
rencsétlen teremtetéseknek, akik hiszékeny szívvel viseltetnek a ke-
rítőnők, a selyemfiúk, a szerelmes levelek, az ígéretetek, a vágy, a
haszontalanság, a kényelem, a pénz, a hízélgések, a káprázatok és
a szánalomra méltóak iránt, abban a hiszemben, hogy üstökön ra-
gadták a szerencsét! Kurvákra és nem kurvákra ez egyaránt áll,
mindenkire, akit befűznek és bevarrnak. Ám számat vetek azzal,
hogy okoskodásom olyan lakoma, amely több fogásból áll, asztal-
nok azonban sohasem voltam, nem tudom tehát, hogy mit adjak
neked elsőre, és bár az előételek arra valók, hogy az étvágyat ger-
jesszék, nekem a legfinomabb étellel kell kezdenem a lakomát, kö-
vetkezzék tehát az egyik legpompásabb csalafintaságom, amelyet
valaha elkövettem, aminthogy a hölgyeknek is a szép orcája szúr sze-
met legelőször, ám az senkit sem hatna meg, ha előbb a rossz árut
látná, amit rejt a ruha, nem pedig az arcot. Ám azáltal, hogy elő-
ször a szép arcot látják, a többi is jó áruként kél el.”

Ködön át érkező sugarak

Az egyik pályatársam, aki leginkább orosz verseket fordított (már
nem él), azt mondta nekem egyszer, hogy mesélni talán oroszul le-
het a legjobban. Ironizálni viszont franciául – tettem hozzá nyom-
ban. Vitatkozásra és szószapora csevegésre viszont az olasz nyelv
a legalkalmasabb.

Az angol főleg üzleti tárgyalásokra való. Ökonómikus nyelv: a
legtöbb tárgyat, fogalmat egytagú szóval jelöli. Gyors, lényegre
törő megbeszélésekre tehát valóban a legmegfelelőbb. És furcsa
módon szerelmi vallomásokra is, éppen emiatt. Mert – ahogyan már
írtam valahol – az igaz szerelem sohasem bőbeszédű.

Vallomás – angolok esetében? Az ember úgy hinné, hogy a hi-
degvérű brit lovag inkább csak közli, mintsem megvallja szerel-
mét. Tárgyszerűen, röviden. Egytagú szavakból álló, kurta mon-
datokban. Nálunk még ez a fajta tényközlő szerelmi vallomás is

legalább kétszer annyi ideig tartana. Az angol főnevek, igék magyar megfelelői ugyanis rendszerint többtagúak. Ezért aztán bajban van az, aki formatartó szigorral fordít angol verseket magyarra.

Istennek hála, sokan vállalták – és vállalják ma is – a veszélyt. S az ilyenek előtt csodálatos birodalom tárul fel, mint ahogy a befogadók előtt is. Újra megbizonyosodhatnak arról, hogy a költészetre csakis a saját öntörvényei érvényesek. Ennek a jól nevelt, szigorúan erkölcsös, alapjában véve konzervatív népnek is megvoltak a maga botrányt botrányra halmozó, polgárpukkasztó fenygyerekei, mint Lord Byron, a szülői akarattal szembeszegülő, romantikus szerelmesei, mint Elisabeth Barrett és Robert Browning – vagy éppenséggel az érzelmi „másságot” dacosan vállaló lázadói, mint Oscar Wilde. És nemcsak a szabadosabb századokban már, hanem sokkal előbb: Christopher Marlowe éppen olyan korhely, bűnözőkkel cimboráló kocsmatöltelék volt a tizenhatodik században, mint a francia Villon az előzőben. Ha szerelemről van szó, a legendás angol hidegvér is éppen úgy felforr alkalmasint, mint a lobogásban sohasem lankadó latinok vére.

Aki az angol szerelmi lírát tanulmányozza, meglepve tapasztalja, hogy a világ szerelmi lírájának slágerversei közül mily sokat „szállított” a ködös Albion. Ma, az általános világhűlésben (érzelmileg értem ezt) nagyon is melengetőek ezek a ködön át érkező sugarak.

Az angol költők közül a magam részéről George Gordon Lord Byron, John Keats, Dante Gabriel Rossetti és Oscar Wilde versei közül fordítottam le néhányat. Az első „áldozat” John Keats volt, még gimnazista koromban. Hadd idézzek abból a cikkből, amelyet 1955-ben írtam róla, tizennyolc esztendősen. A Pest megyei Népiújságban látott napvilágot, az augusztus 7-i számban. Szó szerint idézem, a maga naiv esendőségén nincs jogom javítani most, fél évszázaddal később. Tehát: „John Keats (1795–1821). A második romantikus angol költőnemzedék egyik kiemelkedő egyénisége. Kortársa, sőt barátja volt Byronnak és Shelleynek. Fiatalon megkapta a tüdőbajt, s Olaszországba ment betegségét kezeltni. Ott is halt meg 1821-ben.

Költészetét az örökös szépségkeresés és az érzelmi túlfűtöttség jellemzi. Első költeményeinek formáján, témakörén a klasszikus görög költők hatása érezhető. Később ódái, elbeszélő költeményei, valamint szonettjei hamar világirodalmi rangra emelték őt.

A korabeli kritika élesen támadta. Ma már a legnagyobb angol

költők között emlegetik. A híres Halálfélelem-szonett egyike a legismertebb műveinek.”

Így igaz. Csak annyiban szerelmes ez a vers, amennyiben szorongását, halálsejtelmét feltehetően egy lánynak vallja meg a költő, egy „illanó csodának”. Ez volt – mint mondtam – az első angol vers, amit lefordítottam. When I have fears – így kezdődik. Persze, amit itt közreadok, már jóval későbbi, javított változat. Néhány sort azért „átmentettem” ifjúkori zsengémből. Íme a végeredmény:

Mikor elcsüggeszt...

Mikor elcsüggeszt, hogy meghalhatok,
s nem gyűjti majd be termését agyam,
s nem őrzöm meg – mint csûrök ért magot –
feltornyozott könyvhalmokban magam;
s mikor eszembe villan, hogy a sors
varázskeze már nem soká segít
lefesteni nekem a csillagos
mennybolt regényes, nagy jelképeit;
s mikor felrémlik, hogy többé talán
nem látlak már, te illanó csoda,
s bûverejét nem sugározza rám
egy mondhatatlan érzés – akkor a
világ partján megállok s figyelem,
mint süllyed el a hírnév, szerelem.

A lefejezett költő

Pourtant j'avais quelque chose là... Azért itt még volt valami...

André-Marie de Chénier, a költő ezt a mondatot a vesztőhelyre vivő kordén mondta, miközben a fejére bökött. Hogy mi volt még abban a fejben, az soha többé nem derülhetett ki, mert az a fej kisvártatva a kosárba hullt. Mindez 1794. július 25-én – azaz thermidor 7-én – történt, amikor is Párizsban szépen sütött a nap, huszonhárom fok volt árnyékban, és délnyugati szél simogatta tétován a kivégzendők veritékes homlokát. A kordén még egy költő érkezett meg életútja végállomásához: Jean-Antoine Roucher,

aki negyvenkilenc esztendőös volt akkor. André Chénier még csak harminckettő.

Mit tudunk róla?

Harmadik gyermeke volt Louis de Chénier-nek, aki – miután néhány évig kereskedelmi vállalkozással próbálkozott Toulouse-ban – Konstantinápolyba utazott, ahol Desalleurs grófnak, Franciaország ottani nagykövetének lett a munkatársa, attaséi minőségben. Görög lányt vett feleségül, aki híres volt szépségéről és szellemességéről.

André ott született, a Boszporusz partján, 1762. október 30-án. Hároméves korában került Franciaországba, apja nővére nevelte őt Languedocban. Kilencesztendőös volt, amikor testvéreivel együtt a Navarrai Kollégiumba került, ott ismerkedett meg a Trudain fivérekkal és François De Pange-zsal, akik fontos szerepet játszottak további életében. Húszévesen tengerészalmodat dédelgetett, belépett a seregbe, alhadnagyként szolgált az angoumoisi ezredben. A katonaélet végül is nem volt ínyére, hamar visszamene-kült Párizsba. Éjjel-nappal az ókori költőket tanulmányozta és fordítgatta, mérhetetlen tudásszomjában és munkalázában túl is erőt-tette magát: súlyosan megbetegedett, olyannyira, hogy a Trudain fivereknek el kellett vinniük őt Svájcba, pihenés, gyógyulás végett. Később – 1787-ben – La Luzerne márkít, a londoni követet kísérte el Angliába, s mellette működött mint követségi titkár. Londonból haza-hazaruccant, viszonylag nagy gyakorisággal, olyankor eljárt a Feuillants-klubba, ahol sokat szónokolt, mind-annyiszor hitet téve egy alkotmányos, sőt liberális királyság eszmé-nye mellett. Végérvényesen csak 1791-ben tért vissza Párizsba, ekkor kezdett írni a Journal de Paris-ba, azokhoz csatlakozván, „akik meg akarják állítani a forradalmat az alkotmányos monar-chia mérsékelt platformján” – ahogy Fekete Sándor írja egyik ki-tűnő tanulmányában. Olykor el-eltűnik a fővárosból, hogy Louvecienne-ben, Saint-Germain-ben, Rouenban vagy Le Havre-ban tanulmányainak és költészetének hódolhasson.

A királyt – akit Malesherbes mellett Chénier is védelmezni pró-bált – 1793 januárjában kivégezték. A költő Versailles-ba húzódott vissza, a Rue de la Satory-ban bérelt egy házacskát a 69-es szám alatt. Elfogatása Passyban történt, 1794 márciusában. Először a Luxembourg börtönbe akarták bezárni, de az ottani felügyelő nem látta elég indokoltnak fogva tartását, ezért átszállították a hírhedt

Saint-Lazare-ba. Itt születtek utolsó – s talán legszebb – költeményei, például A fogoly lány vagy a Jambusok.

Robespierre bukása előtt két nappal végezték ki. Fouquier-Tinville, az államügyész állítólag ezt mondta a véstörvényszéken: „A forradalomnak nincs szüksége költőkre.”

Ezt nyilván olyanok terjesztik, akik mindenfajta forradalomnak esküdt ellenségei. Fouquier-Tinville nem mondhatta ezt. Legálábbis ebben az esetben nem, mivel jóformán senki sem tudta, hogy Chénier verseket ír. Szépirodalmi munkásságáról inkább öcsce, Marie-Joseph Chénier volt ismert. André a Journal de Paris-ban csak publicisztikákkal jelentkezett, verseit jóval halála után, 1819-ben adták ki. Robespierre ügyésze nem tudhatta, hogy a tizennyolcadik századvég legnagyobb francia költőjét küldi a nyaktiló alá.

Ellensége vagy híve volt a forradalomnak? Nehéz egyértelmű választ adni erre. Egy bizonyos: André Chénier nem lehetett korlátoltan és elvakultan reakciós, hiszen az enciklopédisták művein nevelkedett, ateista és materialista volt. Őszinte hevülettel lázadt mindenfajta önkény ellen, a forradalom ellen is csak akkor, amikor már önkénynek látta, hitte azt. Indulataival nem lehet mindig azonosulni, de őszinteségükben kételkedni egy pillanatig sem szabad.

Ne csak legendák és a méltán népszerű Giordano-opera alapján ítélezzünk róla! Indulatoktól fűtve sem. Olvassuk el veretes, klasszicista verseit – és ki-kí a saját beállítottsága szerint szolgáltatáson néki igazságot. Halálának kétszáz éves évfordulóján, 1994-ben adtam ki legszebb verseinek gyűjteményét magyar nyelven. A K. u. K. Kiadó gondozásában jelent meg. Ebből adjuk közre most – saját fordításomban – egyik közkedvelt költeményét, amely egyáltalán nem a „kemények” közül való...

Fiatalférfi mondja

Ő nagylány volt s csinos – én meg pöttöm legényke,
hívott a mosolya – beültem hát ölébe,
arcán, hajfürtjein és melle dombjain
babráltak önfeledt, ártatlan ujjaim.
S tudatlan vágyamat olykor gyengéd ütéssel
hűtötte le a szép, varázsos testű némbor,
s ha meglátták velem az ifjú hódolók:
olykor zuhogott legjobban rám a csók.

És mennyi, mennyi csók! Mind cuppanós és édes!
Kár, hogy csak cuppanást – a gyermek mást nem érez,
irigyelt is, ahány pásztor csak arra jött:
"Ez ám pocskékolás! Sok a jóból, kölyök!"

Az azonosságtudat kapaszkodója

1999-ben ünnepeltük Alekszandr Szergejevics Puskin születésének kétszázadik évfordulóját. A jubileumi évben a cukrászok Puskin-csokoládéval, a szeszfőzdék Puskin-vodkával árasztották el Oroszországot. A dohányosok pedig Puskin-gyufával gyújtottak rá 1999-ben. Külsőségekkel is ünnepelték azt a költőt, aki – Gogol szerint – „kivételes jelenség, talán az orosz szellem egyedülálló jelensége: az orosz ember a maga fejlődésében, ahogyan talán majd kétszáz év múlva megjelenik”.

Nos, jócskán eltelt a kétszáz év. Nézzük hát, mit látunk a tükrökben? Talán azt, hogy Puskin életműve az orosz identitástudat legfontosabb kapaszkodójává nőtte ki magát. Ez az identitástudat sohasem volt annyira megkeseredve, mint az elmúlt másfél évtized során. Ezért meglehet, hogy a történelem folyamán az oroszoknak sohasem volt szükségük annyira az ő Puskinjukra, mint éppen manapság. „Hatása egyre nagyobb és nagyobb lesz” – jelentette ki Vjacseszlav Skotorenko, a Nemzeti Puskin Emlékbizottság titkára. És még megtoldotta egy tipikusan orosz vallomással: „Puskin része életünknek, a szívünknek, a lelkünknek.”

Nálunk alig emlékeztek meg róla a jubileumi évben. Hogy mi lehet ennek az oka? Nemrég egy orosz antológia előszavában idéztem Szabó Endrét, aki így dohogott 1891-ben: „... a jelenlegi nemzedék látatlanban el szokott utasítani mindent, aminek a neve orosz. Valamit abszolúte nem ismerni nem olyan nagy hiba, amit valakinek a szemére lehet vetni; valaminek a megismerésétől konokul elzárkózni már beszámíthatóbb ferdeség, de valamit megismerni s azt, ha jó, jónak nem tartani: kész nevetség”.

Nos, a mi „jelenlegi nemzedékünk” kicsit bedőlt a TOVARISI KONYEC! szlogen elhibázott hangulatkeltésének, és Puskin is ennek esett áldozatul. Most – akár a tizenkilencedik század második felében – mindent elvetünk, ami orosz. Akkor a szabadságharc le-

verésében való segédkezés miatti morcoság volt az oka az ellenszenvnek. Most pedig? Tudjuk jól, nem térek ki erre.

Pedig Puskin változatlanul a miénk is, mert „idehonosítását” elkezdték már a tizenkilencedik század jeles fordítói: Zilahy Imre, Bérczy Károly, maga Szabó Endre – és mások. A huszadik században főleg Györy-Juhász Jenő, Szabó Lőrinc, Áprily Lajos és Rab Zsuzsa jeleskedett a Puskin-művek tolmácsolása terén, napjainkban pedig Galgóczy Árpád örvendeztet meg leginkább bennünket remek Puskin-fordításokkal.

Németh László írta Puskinról: „Mint a vízkereső vessző, úgy járt ő az orosz élet s emlékezet fölött, s mialatt az orosz irodalomhoz egyre új tartományokat csatolt, műveivel s terveivel arra is utasítást adott, hol mi lesz még található.” Ennél pontosabbat mi sem mondhatunk. Az orosz irodalom különféle útjai benne futnak össze – és tőle ágaznak szét.

Mindazonáltal nem csupán a literatúrára hatott megtermékenyítően, hanem a zenére is. Magam is meglepődtem azon, hogy mintegy másfél évszázad alatt több mint száz opera készült puskin „alapanyagból”, ezek közül húsz-harminc a jelentős. És akkor a balettekről, szimfonikus művekről, valamint a megzenésített versek százairól nem is szóltam. Számos esetben nem csupán az alapanyagot szolgáltatta Puskin, hanem magát a librettót is, hiszen nem egy opera szöveggönyvét az ő soraiból állította össze maga a zeneszerző vagy segítőtársa. Példaként elég talán csak Dargomizsszkij *A sellő és A kövendég*, Csajkovszkij *Anyegin*, Rimszkij-Korszakov *Mozart és Salieri*, valamint *Rahmanyinov A fősvény lovag című operáját* említenem. Ezekben az esetekben maga Puskin volt a „librettista”. Nem csoda, hogy sokszor direktben használták a műveit a komponisták, hiszen ama hangzásra is gyönyörű sorokból már eleve kihallható volt valamiféle zene. Csak fel kellett erősíteni.

A sors fintora, hogy Puskin egyáltalán nem vágyott librettista babérokra. Vjazemszkijhez írott számos levele közül az egyikben a következő kifakadást olvashatjuk: „Mi ütött beléd, hogy operát akarsz írni, és ezzel alárendelni a költőt a zenésznek? Tiszteld meg a költői rangot. Én a kisujjamat sem mozdítanám még Rossini kedvéért sem.” Hima Gabriella írja Puskin mint librettista című tanulmányában: „Néhány szöveget még a költő életében színpadra vittek, de a rendezéseknek nem volt különösebb sikerük. Maga a költő írásban sohasem reflektált rájuk, ami alighanem lebecsülő érték-

ítéletének jele volt, hiszen nem feltételezhetjük, hogy ne tudott volna róluk.”

Na. Azért talán nem forog a sírjában, hogy nemcsak az orosz operatörténet, hanem „az egyetemes operatörténet legtöbbször megzenésített szerzője lett”...

Puskin kamaszkorom egyik bálványa volt. Első versfordításaim között domináltak Puskin és Lermontov költeményei gimnazista koromban. Hadd adjam itt közre Puskin egyik legkedveltebb nyolcsorosát a saját fordításomban.

Szerettem Önt s szívemnek tiszta mélyén
parázslík még a régi tűz talán,
de ne bánkódjon híve szenvedésén –
úgy bántana, ha szomorítanám!
Szerettem szótlanul, semmit se várva,
s most bennem félénk, féltő óhaj ég:
ily gyengéd s tiszta légyen lángolása
annak, ki Önt szeretni fogja még.

Aki egész korának énekelt

Alix de Roys kisasszony 1790. január 7-én ment férjhez Pierre de Lamartine kiráypárti lovaskapitányhoz. Csöndesen édegeltek Mâconban, a híres burgundiai borvidék egyik ismert településén, távol tartván magukat a forradalmi eseményektől. Családi házuk a Rue des Ursulines 18. sz. alatt állt, itt született első gyermekük, 1790. október 21-én. A kisleány a keresztségben az Alphonse-Marie-Louis nevet kapta. Ezt követően Alix, ez a roppant érzékeny lelkűletű és művelt fiatalasszony még további hat gyermekkel ajándékozta meg a lovaskapitányt: Cécile, Eugénie, Clémentine, Césarine, Suzanne és Sophie nyugodt egymásutánban jöttek a világra.

Alphonse-t, a későbbi költőt tehát alaposan ellátták leánytestvérekkel a szülei. Volt ennek valamiféle kényeztető, feminizáló, de egyzersmind lélekfinomító hatása is. Ezt mélyítette el a szelíd lankákban dús, álmódózásra inspiráló táj is, amely körülvette a cseperedő kisleányt. Nagyapja 1797-ben bekövetkezett halála után ugyanis Pierre de Lamartine kapitány, Prat lovagja egy szőlőskertet örökölt Millyben, bájos lakkal a közepén. Családjával nyomban

be is költözött. Alphonse neveléséről anyja és egy Dupont nevű abbé gondoskodott. Aztán, amikor elmúlt tízéves, beadták kosztos diáknak egy lyoni intézetbe, amelynek Institution Puppier volt a neve. Túlságosan jól nem érezhette ott magát, mert beiratkozása után jó másfél esztendővel, 1802. december 9-én nemes egyszerűséggel megszökött az intézetből. Millybe, otthonába vágyott. Zsandárok vitték vissza Lyonba, ahol aztán megadóan befejezte a tanévet.

Belley-be, a Pères de la Foi (A Hit Atyái) elnevezésű, ex-jezsuita barátok kollégiumába 1803. október 27-én került, ahol – Haraszi Gyula szerint – „spirituális, mysticus hajlamainak fejlődésére kedvező környezetet talált”. Lyonban egyébként már a szerelem is megpörkölte: idillje Pascal kisasszonnyal („Lucy L.”) és zűrés esete Henriette Pommier-vel erről tanúskodik. Első itáliai utazására 1811-ben került sor, amely nagy hatást gyakorolt rá. Decembertől a következő év áprilisáig Nápolyban időzött, itt szövődött romantikus szerelme egy dohánygyári munkáslánnyal, akinek – ahogy azt Abel Verdier kutatásai 1964-ben pontosították – Mariantonia Iacomino volt a neve. Antoniellának becézték. Négy évvel volt fiatalabb a költőnél, huszonkét esztendőskorában, 1816-ban beleveszett a tengerbe. Lamartine későbbi verseiben hol Graziella, hol pedig Elvire néven emlegeti. De ezt a szép szerelmet idézi fel a Graziella című elbeszélés is, amelyet 1852-ben írt a költő, és amelynek témájából M. Vandal némafilmet is forgatott 1922-ben.

Millybe 1812 nyarán tért vissza Lamartine, ahol polgármesternek nevezték ki. A közélet első kísértése ez volt Lamartine életében. Egy Nina de Pierreclau nevű hölgytől házasságon kívüli gyermeke született 1813. március elsején. Léonnak keresztelték. A restauráció 1814-ben nagy reményeket keltett benne, úgy érezte, hogy komoly karriernek néz elébe. Királyi testőrtisztnek csapott fel, de a katonaelet nem nagyon tetszett neki. Visszatért Millybe, még ugyanannak az évnek az őszén. Adatunk van arról, hogy 1815. január 7-én a mâcon Akadémián felolvasott egy elégiát, amelyet Parny halálára írt. Napóleon száznapos uralma alatt Svájcban és Savoyában időzött. Aztán rövid időre újra gárdatisztnek állt, hogy aztán november elsején végleg elbúcsúzzon a katonai pályától. Kiábrándulva, betegen és borús kedéllyel érkezett Aix-les-Bains-be 1816 októberében, hogy gyógyulást találjon. Itt ismerkedett meg Julie Charles-szal, egy idős férfi szép, fiatal, de tüdőbeteg hitvesé-

vel, akinek párizsi szalonját a következő évben, 1817-ben rendszeresen látogatta aztán. Beleszeretett az asszonyba. Az augusztust és a szeptembert Aix-ban akarták tölteni, de a költő hiába várt szerelmesére. Ekkor írta híres versét, A tó címűt. Karácsonykor Millyben kapta már a szomorú hírt, hogy az asszony december 18-án meghalt. Emléke a Graziellával mosódott össze később, némely versében őt is Elvire néven idézi meg a költő.

Saul című darabját 1818 októberében felajánlotta a Comédie Française-nek, de visszautasították. Nőkkel vigasztalódott: egyik húga, Césarine bemutatta őt Marianne-Éliza Birch-nek, egy angol ezredes lányának, akinek már csak az édesanyja élt. A költő érdeklődését felkeltette a leány. Azért egy futó kalandot még megengedett magának egy Léna de Larche nevű hölgygel... Ősszel aztán Aix-ban viszontlátta Miss Birch-öt, és haladéktalanul meg is kérte a kezét. Decemberben visszatért Párizsba.

Aztán felgyorsultak az események: 1820 januárjában és februárjában még betegeskedett egy kicsit, de március 11-én megjelent Költői elmélkedések című verseskötete, amelynek gyors sikere meggyógyította őt. Március 27-én követségi attasénak nevezték ki, s imádott városába, Nápolyba irányították. Még a nyár elején Chambéryben oltár elé vezette Birch kisasszonyt, s júliusban már együtt utaztak el Nápolyba. A szeptembert és az októbert Ischia szigetén töltötte el az ifjú pár.

Szinte nászutazás ez, a költő boldogságban úszik, miközben Graziella emlékét siratja. Ezek az ambivalens érzések szép költeményekben öltönek testet. Java részük helyet kap az Újabb költői elmélkedések című kötetben, amely 1823-ban lát napvilágot.

Lamartine további sorsát itt nincs mód ennyire részletezni. Mindenesetre egy ideig még diplomata maradt. Lamartine diplomataként szolgált Rómában is, ott született Alphonse nevű fia, aki aztán két évet sem élt. Julie nevű lánya Mâconban látta meg a napvilágot, de tízéves korában, egy keleti utazás során őt is elragadta a halál. Lamartine közben Angliában is dolgozik: követségi titkár Londonban, majd diplomáciai tevékenységének Firenze lesz az utolsó állomáshelye, ahol mint toscanai ügyvivő működik. Életében igen fontos az 1829-es év: ekkor ismerkedik meg Párizsban Chateaubriand-nal és Victor Hugóval, de Saint Beuve-vel is kapcsolatba kerül. És az akadémiai tagságra is sikerrel pályázik végre. A következő évben két fontos műve jelenik meg: a Költői és valóságos harmóniák című verseskötet, valamint A halálbüntetés ellen

című óda. Az 1830-as júliusi forradalom után lemond állásáról, és átmenetileg visszavonul.

Lamartine ekkor már feladta konzervatív katolikus nézeteit, a liberalizmus deista-panteisztikus „változata” vonzotta egyre inkább őt. Lamennais szociális érzékenységű demokratikus kereszténységéhez került közel, a racionális politika mellett tette le a garast, s az irodalom társadalmi szerepét tartotta a legfontosabbnak.

Amikor 1832 januárjában Bejrutból – ahol Julie nevű kislánya meghalt – hazahajózik, beleveti magát a közéletbe. Haraszti Gyula írja: „Itthon a képviselőség úgyszólván várva-várja s ettől fogva a politikai életnek él mindenek felett, mint amelyre tulajdonképpen érzi magát hivatottnak, bár sohasem szűnik meg lelke mélyén nemes, eszményi ábrándozó maradni és bár közbe-közbe kiadja epikai költeményeit (Jocelyn, 1836; Egy angyal bukása, 1838), regényeit, vallomásait, útleírásait stb., és kiad 1839-ben még egy kötetnyi verset, a költői koronát úgyszólván Hugónak engedi át s a közélet terén jelentékenyebb hatalmassággá emelkedik.” Csak a rend kedvéért: A Jocelyn-t 1831 és 1836 között, míg az Egy angyal bukását 1836–37-ben írta Lamartine.

Politikai pályafutásának zenitjére az 1848-as februári forradalomban érkezik fel. Ő lesz az ideiglenes kormány külügyminisztere – hivatalosan. Gyakorlatilag a feje. A lényegyet tekintve nemes lelkű álmodozó maradt, megpróbálta, ami lehetetlen: a legeltérőbb nézeteket hozni közös nevezőre. Ez eleve nem sikerülhetett. Ahogy Fodor István írja: „... a tulajdon szentségét és a politikai demokráciát egyszerre valló filantróp Lamartine teljesen elszigetelődött, és 1848 júniusában, a párizsi munkásság megmozdulása után, amelynek leverésével a polgárság már Cavaignac tábornokot bízta meg, megbukott. Az elnökválasztáson Louis Bonaparte Napoleonnal szemben elenyészően csekély szavazatot kapott, rövidesen képviselői címét is elvesztette.”

Öregségére nehéz anyagi helyzetbe kerül, rengeteget kell írnia, hogy meg tudjon élni. Sok elsietett, feledhető írás is kikerül ekkor már a kezéből. „Elvira szelíd lantosából – írja Gyergyai Albert –, a vidéki várúrból előbb ünnepelt népvezér lett, majd az írás gályarabja, aki utolsó éveit örökös nyomorban tengette.”

III. Napóleon kegydíjat ajánlott fel neki, amit először visszatartott, de végül kénytelen volt elfogadni. Felesége 1863-ban elhunyt. 1867-ben nőül vette unokahúgát, akinek Valentine de

Cessiat volt a neve. Ő is türelmes szeretettel osztozott az idős költő sanyarú sorsában.

Alphonse Marie Louis Prat de Lamartine bő öt hónappal élte túl hetvennyolcadik születésnapját: 1869. február 28-án halt meg Passyban. Ő volt a romantika első nagy képviselője a francia lírában – s eszményi értelemben az utolsó lovagköltő a hajdani trubadúrok és Charles d'Orléans földjén. Lamartine után – újra csak Gyergyai Albertet idézve – „a franciák másképpen látták a természetet, másképpen éltek át a magányt, az emléket vagy a hitet, s főként másképpen szerettek, eszményin és mégis szenvedéllyel”.

Nálunk eleinte inkább történelmi munkái hatottak. A girondisták története című művét – amely 1847-ben jelent meg – Petőfi „a világ új Evangéliomának” nevezte. Vasvári is lelkesedett érte, noha korlátait is világosan látta: „Lamartine-nál nem az ítélet játszik főszerepet, hanem a festés, a rajzolat. Azért jegyzé meg róla Chateaubriand, miszerint ő a guillotint megaranyozta.” Egy másik vonalbéli magyar drámaíró, Dósa Lajos részt vett a '48-as februári forradalom barikádharcaiban Párizs utcáin. A Párizsban működő magyarok küldöttségének tagjaként felkereste Lamartine-t, aki a tárgyalás végén ezzel bocsátotta el őket: „Ha visszatérnek önök szép hazájukba, mondják meg annak, hogy annyi barátot számlál Franciaországban, ahány francia polgár van.”

Szeretném, ha Lamartine költészete is sok barátot számlálhatna hazánkban.

Álljon itt néhány sor egyik igen szép verséből, a saját fordításomban:

Szerelmes ének (részlet)

Hajaddal arcodat miért rejtet el folyton?
Az ujjaim között e felleg hadd oszoljon –
szépségedért pirulsz, mikor szemem ígéz?
A hajnal ugyanígy magára tűzpirost von –
szemérmes ösztönök! Égi szégyenkezés!
Könnyű fátylaiból a tündöklést kibontom,
e szépséget – hogy az isteneknek ragyogjon –
mennyben alkotta égi kéz.

Ámor birodalma nem ismer határokat

Az irodalom – mint tudjuk – respublika. Olyan köztársaság, ahol származással vagy pénzzel nem lehet tartósan rangot szerezni. Csakis tehetséggel. Utólag derült ki, hogy a tizenötödik század Franciaországában a csavargó, nincstelen Villon sokkal nagyobb költő volt, mint Charles d’Orléans herceg, aki egyébként jó szívvel támogatta őt, és korántsem jelentéktelen életművet hagyott maga után. És az az ismeretlen dalnok, aki valahol Bajorországban a *Du bist mein, ich bin dein* (Enyém vagy s én tiéd) kezdetű kurtakölteményt kifundálta a tizenegyedik és tizenkettedik század fordulóján – egyes kutatók szerint Wernher von Tegernsee-nek hívták – a Parnasszusnak magasabb szirtfokán foglal helyet ezzel a hatsorossal, mint Heinrich VI. von Hohenstaufen, azaz VI. Henrik német király, később német-római császár minden verseivel, noha fiatal korában igen tetszetős dalokat szerzett. Német földön tehát már a második évezred legelején az volt a helyzet, hogy a „herceg és koldus, király és szegénylegény egyformán énekel” – ahogy Vajthó László írta egyik tanulmányában. A „minnesang Eldorádója” demonstrálta talán a legjobban az irodalom respublika voltát. Később a szerelem dalnokai, a minnesangerek örökébe a mesterdalnokok, a meistersingerek léptek, akik a maguk kreálta szabályok szövevényéből nem nagyon tudtak kiszabadulni, a tizenhatodik században talán Hans Sachs volt az egyetlen, aki maradandót alkotott közülük. (Nem véletlenül ő a főhős Wagner A nürnbergi mesterdalnokok című operájában.)

A tizenhetedik században Grypius, a tizennyolcadikban Klopstock költészete jelentett továbblépést a lírában, majd a Sturm und Drang kihajtott ingû, ifjú titánjainak forrongása mintegy kitérte az ajtót Goethe és Schiller előtt.

Aztán főleg Hölderlin, Mörike, Heine, Liliencron, Dehmel, Nietzsche, Storm, majd Brecht gondoskodott arról, hogy a német líra Európa élvonalában maradjon. Szerelmi költészetük évszázadokkal később is táplálkozott még a minnesangerek örökségéből, amellett, hogy a férfi és a nő viszonyának újabb kori motívumait, az emberi lélek legtitkosabb tájait is éppen olyan elszánt buzgalom-

mal térképezték fel, mint ahogyan azt a többi európai kultúrnép költői tették.

Itt most csak olyan költőkről beszéltem, akik a német tartományok valamelyikében, később az egyesített Németországban éltek. Lenau és Rilke osztrák költő volt, Meyer pedig svájci – megérne egy külön „misét” majd velük részletesebben foglalkozni. Mindenesetre a pedánsnak és hidegfejűnek mondott németek szerelme éppen olyan szenvedélyes és mély, mint más nemzetek fiaié – így hát igazolva a tétel, miszerint Amor birodalma nem ismer határokat. Az egész világra kiterjed.

A német líra legnagyobbjai közül ezúttal Friedrich von Schillerrel foglalkozunk. Személyes vágyam ez, hiszen Schiller ifjúkorom egyik bálványa volt.

Marbachban született 1759-ben, itt végezte iskoláit is. Amikor tanulmányait befejezte, Stuttgartba ment, ahol mint katonaoorvos működött. Már ekkor foglalkozott irodalommal, filozófiával. Huszonkét éves volt, amikor *Die Räuber* (A haramiák) című forradalmi darabját bemutatták. A bátor hangú dráma felkeltette a hatalom ellenszenvét, amely aztán nagy mértékben korlátozta Schiller személyi és költői szabadságát. A szorítóból Mannheimbe menekült, 1783-tól 1785-ig itt működött, mint színházi költő. Később Lipcsébe, majd Drezdába vetette a sors. Aztán 1789-ben történelemtanárrá nevezték ki a jénai egyetemen.

Charlotte von Lengefeldet 1790-ben vette feleségül. Már ebben az időszakban gyakran találkozott Goethével, de csak igen sokára tudták megérteni egymást. Weimarba 1799-ben költözött véglegesen, ottani viszonya Goethével közismert.

Schiller költészetének legfőbb jellemzői: a szenvedélyes, követelődző idealizmus, valamint a hatalmas szabadságszeretet. Goethétől egyébként mély emberi és érzelmi ellentétek választják el. Goethe antikvitása, szép világa valóság, Schilleré érzelmes menedékhely, fájó utópia. Egyben azonban megegyeztek: mindketten fáradhatatlanul keresték az örök emberit.

Schiller 1805. május 9-én halt meg Weimarban. Azóta az egész világ kegyelettel őrzi a német nép nagy szabadságköltőjének emlékét. Művei közül legismertebbek balladáit, *Az örömhöz* című költeménye (amely – a IX. szimfóniából kiragadva – Beethoven zenéjével az Európai Unió himnusza), valamint a *Don Carlos*, a *Wilhelm Tell* és a *Kabale und Liebe* (Ármány és szerelem) című drámák. Saját fordításomban egyik szép szerelmes versét adom itt közre.

Emmához

Messze tûnő szürke ködkép
már a boldogság nekem,
csak egy csillagon időz még
sóvárgó tekintetem,
ám e játszi látomás
csillagfény csak, semmi más.

Ó, ha hosszú, síri álom
éjszakája szállna rád:
könnyel úgy borítna gyászom,
hogy szívemben élj tovább -
ám te tündökölsz, te nem
vagy halott, csak énnem.

Édest éhező szerelmünk
Emma, végetérhetett?
S ami így, örökre eltűnt:
szerelem volt, azt hiszed?
Égi láng-e, mondd, amely
földi módon hamvad el?

Szent vágyak dalnoka

Alfred de Vigny a francia romantika egyik legnagyobb költője volt. Rajongtam érte már kamasz koromban, csakúgy, mint Byronért, Puskinért, Schillerért és Lamartine-ért. Úgy látszik, a romantika lantosai hatottak a legjobban viharzó érzelmvilágú ifjonti lelkemre. Érthető, hogy egy világ omlott össze bennem, amikor 1958-ban, másodéves bölcsészhallgató koromban azt olvastam Vigny-ről, hogy a legújabb irodalomtörténeti kutatások szerint gyanús kapcsolata volt III. Napóleon titkosrendőrségével. Hogyan? Kedvenc költőim egyike, akit Sainte-Beuve „szent vágyak dalnokának”, „isteni szûzi hattyúnak” nevezett, közönséges rendőrspicli lett volna? Bizony, nem tudtam megemészteni a dolgot hosszú időn át.

Aztán nemsokára francia földön találtam magam, ösztöndíjas-ként. Kinti tanárainknak és diáktársainknak elpanaszoltam mérhetetlen csalódásomat. Értetlenül meredtek rám: na és? Lehet, hogy Vigny besúgó volt, de levon ez valamit is a csodálatos költemények – a Mózes, a Pásztorlányka, A farkas halála és mások – ki-kezdhetetlen értékéből? Kisebb jelentőségű-e a Stello című regény, amely a balzaci illúzióvesztés nem kevésbé jelentős, csak éppen lírai-romantikus kifejezése?

És nem történt semmi, Vignyt nem taszigálta le a Parnasszusról a francia nemzet, hamvait nem távolították el a sírjából, műveit nem égették el nyilvánosan, a róla elnevezett intézmények nem kaptak más nevet. Alfred de Vigny továbbra is a legnagyobb klasszikusok egyike maradt Franciaországban, mert – mint már bátor voltam Villon kapcsán említeni – az esztétikai és az etikai megítélés két külön dolog.

Alfred de Vigny 1797. március 27-én született Loches-ban. Apja Léon de Vigny lovag kapitányként harcolt még a hétéves háborúban, meg is sebesült. Anyja, Marie Baraudin húsz évvel volt fiatalabb a férjénél. A család a forradalom kitörésekor elvesztette birtokait, s hosszú hányattatások – tetemes „létszámcsökkenés” – után Párizsban telepedett le 1799-ben.

Az ifjú Alfred tizenéves korától a Bonaparte-líceum (ma Condorcet-líceum) tanulója volt, „elszegényedett, büszke nemes család sarja; mint ilyennek az iskolában már sokat kellett szenvednie pajtásainak gyúnyjától, és egyáltalán egész élete hosszú sorozata a kedélybeli gyötrődéseknek, bár szenvedését hideg, zárkózott előkelőség alá rejtette” – írta róla Haraszti Gyula a századfordulón.

Ez a zárkózott ifjú 1814-ben, az első restauráció idején a Gendarmes de la Garde soraiba lépett, amely a királyi házhoz tartozott. Egy évvel később, a száznapos uralom kezdetekor megsebesült a térdén, amikor a királlyal Gand felé menekült. Újabb egy év múlva, a második restauráció idején testülete más nevet kapott, de továbbra is a király szolgálatában maradt. Az 1816 és 1823 közötti időt különféle garnizonokban töltötte: Párizs, Vincennes, Nemours, Amiens, Saint-Denis, Versailles, Courbevoie, Rouen és Orléans voltak az állomáshelyei. Már 1820-ban eljárogatott a Hugo-fivérek által alapított Conservateur littéraire körébe, első cikke – amely egy nyolckötetes Byron-összkiadás ismertetése volt – ott látott napvilágot, mint ahogy A bál című költeménye is.

Első kötete – a szerző nevének feltüntetése nélkül – 1822-ben ké-

szült el, Poèmes címmel. Sophie Gay támogatta, aki jó néven vette volna, ha Alfred az ő Delphine nevű leányát veszi feleségül. A költő anyja azonban rangon alulinak ítélte a tervezett frigyet, meg is akadályozta hát a megkötését. Delphine Gay később Émile de Girardin felesége lett.

Alfred de Vigny pedig tovább katonáskodott. A spanyol háború kitörésekor igen fellelkesült, úgy érezte, harci babérokat szerezhet, de a hadviselésből csak egy hosszadalmas veszteglés lett a Pireneusokban. Ám a hely – Roncevaux közelsége – megihlette, itt írta Le Cor (A kürt) című versét, amely Nagy Károlyt és Rolandot idézi. Bordeaux-ban találkozott Marceline Desbordes-Valmorel. Ez a találkozás ihlette Éloa című költeményét. Hamarosan Émile Deschamps és Victor Hugo új lapja, a La Muse Française közlésezi Dolorida című művét. A nála öt évvel fiatalabb Hugóval egyébként mind szorosabb lett a barátsága, 1822-ben ő volt a házassági tanúja az akkor még csak húszesztendős, de már neves fiatal írónak. Gyakran felbukkant Virginie Ancelot szalonjában vagy Nodier-nél, itt ismerte meg Marie de Flaviny-t, a későbbi d'Agoult grófnőt, Liszt Ferenc majdani élettársát.

Vigny 1825-ben házasodott meg, egy előkelő angol lány, Lydia Bunbury lett a felesége. A hölgy – Haraszi Gyula szerint – „szellemileg korántsem állt vele egy színvonalon, de legalább nyugodt családi életet élt vele s hosszabb betegsége alatt odaadóan ápolta, ami nem gátolta meg, hogy szeretni vágyó szívének máshol keresse kielégítést, bár ezzel is csak újabb csalódás gyötrelmeit zúdította magára”. Gondolom Haraszi itt a későbbi kalandokra utal: Louise Colet, Élisabeth Le Breton és Augusta Froustey (Bouvard) futó szerelmére.

A Poèmes antiques et modernes (Régi és modern költemények) 1826 januárjában, a Cinque-Mars (Március ötödike) három hónappal később látott napvilágot. Vigny közben feleségének egyik nagybátyja révén Walter Scottal is megismerkedett, 1828-ban lefordította Shakespeare Rómeó és Júliáját, valamint A velencei kalmár és az Othello című színműveket. A Poèmes addigra újabb két kiadást ért meg. Verseit a továbbiakban, az újabbakkal kiegészítve, többször is kiadta.

Vigny 1830-ban örlődött a Bourbonokhoz való hűsége és a meggyőződése között. Aztán augusztusban hadosztályparancsnok lett a Garde Nationale-nak. Ekkortájt már főleg regényeket írt, valamint színpadi műveket Marie Dorval számára, de fontos köl-

teményekkel (La Mort du Loup, La Colère de Samson, La Maison de Berger, La Bouteille à la Mer) is gazdagította életművét. A Becsületrend lovagja 1833. április 30-án, tisztje 1856-ban lett, az Akadémia tagjává 1845. május 8-án választották. Sok-sok esemény, találkozás tarkította még az életét.

Hatvanhat éves korában, 1863. szeptember 17-én halt meg. Méltatói szerint „személytelen lírai magatartásával már a parnasz-szisták előfutára” volt.

Én A montmorency-i szerelmesek című, három részből álló poémáját fordítottam le, de ennek közlésére itt most nincs hely. Ezt a címet viselte egy 2003-ban megjelent műfordításkötetem is, amelyben a megrendítő történet teljes terjedelmében olvasható.

Páros csillagok

„Páros csillag az ég alján, egyik fényes, másik halvány” – mondja a nőta. Furcsa módon ez a falvédőszöveg a legalkalmasabb most jelen dolgozatom lényegének érzékeltetésére. Mert valóban páros csillagokról van ezúttal szó, olyan emberpárokról, amelyeknek mindkét tagja költő. Egyik kisebb, másik nagyobb. Egyik fényes, másik halvány. Olyan is van, hogy mind a kettő halvány.

Nem feltétlenül szerelmespárokról vagy házastársakról van szó, noha kétségtől ez utóbbiak dominálnak ebben a kategóriában. De az alig kimutatható vonzalmakat, lelki kapcsolatokat is figyelembe vettük, mert hiszen semmiféle bizonyítékunk nincs például arra, hogy Alkaiosz és Szapphó között az évődő barátságnál több lett volna. Az arezzói Guittone testvéréről pedig csak azt lehet tudni, hogy nagyon tetszettek neki Compiuta Donzella versei. Valami azt súgja nekem, hogy maga a nő is. Ám ezt ő sohasem vallotta be, a földi szerelem kísértése elől a Szűzanya szerelmébe menekült. Compiuta pedig Krisztus jegyességét áhította az apja által olyannyira kommandált vőlegény gyűrűje helyett. Arról sincs adat, hogy az udvaroknál – és udvarhölgyeknél – igen-igen kegyelt Guillaume de Machaut valaha is „megszánta” volna az érte egyoldalúan epekedő Agnès de Navarre-Champagne-t, de egyszmely rondójának a többiekétől eltérő, természetesebb hangja engem arról győz meg, hogy igen. És azt is csak sejteni lehet, hogy Berzsenyi Dániel, a lelke legmélyén, atyáskodó rokoni szeretetnél egy

kicsikével többet érzett Dukai Takács Judit iránt... A költőnő nem véletlenül kapta olykor pajzsul maga elé példás családi életét.

Ám a legtöbb kapcsolat viharos szerelem (Labé–De Magny, Sand–Musset), harmonikus házasság (Pálóczi Horváth–Kazinczy Klára, a „Szemerék”, a két Browning, Aragon–Triolet stb.) vagy viadalokban bővelkedő, válással végződő frigy (pl. Tóth Kálmán–Majthényi Flóra, Gumiljov–Ahmatova, Jevtusenko–Ahmadulina, Nawrocki–Várkonyi Anikó) volt. Ez utóbbi kategóriában megrendítő sorsokkal találkozunk. Csak egy példa: Majthényi Flóra, amikor hírül vette, hogy Tóth Kálmánt tizenegy esztendővel a válásuk után szélütés érte, hozzásietett, és haláláig ápolta őt. És még egy másik: Ahmatova férjét, Gumiljovot 1921-ben kivégezték ellenforradalmi szervezkedésben való részvétel miatt. Akkor már külön éltek, 1918-ban váltak el egymástól. Ahmatovát mégis haláláig nyugtalanította a gondolat, hogy talán nem a legalkalmasabb pillanatban hagyta magára szerencsétlen sorsú párját. De a harmonikus viszonyok között is akadt tragikus: a kubai Juana Borrero, aki már kamaszlánként rangot szerzett magának, apja heves tiltakozás ellenére akart férjhez menni az egyik költőtársához. De erre nem kerülhetett sor, mert Juanát 1896-ban, tizenkilenc éves korában elvitte a tüdővész, s szerelme, Carlos Pio Uhrbach is csak egy évig sirathatta őt: 1897-ben elesett a függetlenségi háború egyik véres csatájában.

A legnagyobbak párkapcsolata (Petőfi, Ady) egyedi volt, mint ahogy költői karakterük is önfényű bolygóvá tette őket. A mellettük világító halványabb csillagok (Szendrey Júlia, Csinszka) gyér fénye azért nem csupán beleveszett az ő nagy ragyogásukba, de táplálta is azt.

Páros csillagok. Férfiak és nők, akik nemcsak a birtoklás univerzalizmusát, de az univerzum birtoklását is erősen áhították.

És ettől csillag valamennyi.

A középkori félénk páros „szonettváltását” adom közre itt, a saját fordításomban.

|

Guittone d'Arezzo (1230–1294)
Szonett Szûz Máriához

Mennybéli asszony, dicsőséges anyja
Krisztusurunknak, megszentelt halálo
a pokolból mindnyájunkat kiváltott,
még ösapánk bûnét is eltakarva.

Nézd Ámort, mily kegyetlenül nyilazza
szívünket s mennyi kint hoz ránk az álnok –
kegyes Anyánk, a sorsunk csak Te szánod,
térítve minket jámborabb utakra.

Növeld az isteni szerelmet bennem,
amely a lelket égi helyre vonva
láncot szakít – s már nem bilincsel Ámor!

Mert nincs remény egyéb gyógyírra lelnem:
a lángokat csak víz sugára oltja
s szeget csak szeggel üthetünk ki fából.

Compiuta Donzella (XIII. sz. második fele) —
Istent szolgálni...

Istent szolgálni máris útrakelnék,
nincs már helyem e hívságos világon,
mert nõ a gyávaság, az esztelenség,
s a csalárdságot is dagadni látom.

Kihalt a jóság és az értelem rég,
gúnyolódnak a lovagiasságon,
meg aztán férjhez menni sem szeretnék –
így hát miért is volna maradásom?

A férfi-nemnek romlottság a dísze,
iránta nõttön-nõ a megvetésem,
hisz vágyam Isten udvarába vinne.

S harag sötétlik jóapám szemében,
mert Krisztusért dobog csak lánya szíve –
ki tudja, milyen férjet szánna nékem?

A szonett

– Írj egy szonettet! – mondjuk a kezdő, ifjú lírikusnak, ha csak szabadverseket szór elének bemutatkozásul. Olvassuk, tudjuk, hogy ez a próbakö. Valóban, a szonett a mestervizsga, hisz oly sok költőtséggel bír, hogy a szakmailag felkészületlen költő képtelen megbirkózni vele. A költőt ugyan nem a mesterségbeli tudás teszi elsősorban, de ennek híján bizony még a legfényesebb táalentum sem képes a lehetőségei szerint csillogni. Áll ez a szabályokat felrúgó, kísérletező kedvű újítókra is, mivel csak annak van joga bontani a formát, akinek már van mit bontania. Ezért nem árt, ha az ifjú titán először szonettet tanul meg írni, és csak azt követően „kap rá” a kötetlen formákra.

Gyönyörű forma. Még szemre is szép: a két négysoros strófát követő tercina-páros láttán olyasfélét érzünk, mint sajátos harmóniájú és elrendezésű festmények szemlélése közben. Olyasvalaki találhatta ki ezt a költői formát, aki amolyan aranymetszés-félét próbált megvalósítani a költészetben. Állítólag II. Frigyes szicíliai jegyzője, Iacopo da Lentini volt a „tettes” a tizenkettedik és a tizenharmadik század fordulóján. Mégis petrarcainak nevezzük a szonettnek ezt a fajtáját, mert több mint egy évszázaddal később Francesco Petrarca költői gyakorlatában mutatkoztak csak meg korlátlan lehetőségei ennek a nagyon is zárt formának. Mint ahogy az angol változatot shakespeare-i szonettnek mondjuk, holott már egy Edmund Spenser nevű férfiú valamivel előbb volt bátor oly tagolásban írni tizennégy soros verset, hogy a háromszor négy keresztrimes sort két – természetesen párosan rímelő – sor zárta le, mintegy csattanóként. De hát a brit olvasók akkor szerették meg igazán ezt az alakzatot, amikor szívükig nyilallt a gyönyörű vallo-más: Az vagy nekem, mint testnek a kenyér...

Vannak költők, akikre – hogy úgy mondjam – jellemző a szonett, ilyenek például az olasz dolce stil nuovo képviselői (köztük Dante is), de leginkább a már említett Petrarca, aztán a portugál Camões, az angol Shakespeare, a spanyol Quevedo, a francia Louise Labé vagy Pierre de Ronsard. De mindenütt meghonosodott ez a forma, hazánkban épp úgy, mint Latin-Amerikában, északon ugyan-úgy, mint keleten és délen. Nálunk először – Faludy Ferenc és Csokonai Vitéz Mihály kísérletei után – Kazinczy Ferencnek sikerült szabályos szonetteket produkálnia, közvetlenül utána Kis-

faludy Sándor igyekezett kesergéseit és örvendezéseit petrarcai formában elővezetni, de ezek csak amolyan szonett-imitációknak nevezhetők. (Függetlenül attól, hogy a maguk nemében igen szép versek.) Később aztán, főleg a nyugatosok körében, nagy kultusza lett nálunk a szonettnek, Juhász Gyula és József Attila is gyakran élt vele, de a mai magyar költők között is bőven találhatik avatott mestere ennek a formának.

Persze, azért mindig is ott virágzott legjobban a szonett, ahol megszületett: Itáliában. Még operalibrettisták is szonett-formában álmodták meg olykor a szerelmes duettekét. Mint például Giuseppe Giacosa és Luigi Illica, Puccini Tosca című operájának szövegírói. Giacosa a harmadik felvonásbéli kettős szövegének tizenégy sorát el is sütötte az *Illustrazione Italiana* hasábjain, még a bemutató előtt, 1899 decemberében. Eléggé sportszerűtlenül csak a saját neve alatt, Illica említése nélkül, bár egyik levelében hevesen bizonygatja, hogy szerencsétlen véletlenek idézték elő a malört...

Alföldy Jenő Irodalmi fogalomtárában olvashatjuk: „A szonett gyakori jellemzője, hogy sajátos szerkezetének, sortagolásának és rímképletének megfelelően, a tézis-antitézis-szintézis dialektikus gondolati szerkezetét valósítja meg. A két záró sorban bekövetkező logikai fordulat jellegzetes megoldása a shakespeare-i változatnak.”

Meg kell még említenünk a szonettkoszorút, amely tizenöt szonettből áll. Az utolsó – az úgynevezett mesterszonett – az előző tizenégynek a kezdősoraiból tevődik össze. Minden egyes szonett utolsó sora a következőnek a kezdősora is kell legyen. Virtuóz az a költő, aki tökéletes szonettkoszorút képes létrehozni. A magyar lírában a legismertebb szonettkoszorú József Attila *A kozmosz éneke* című műve.

Végezetül álljon itt – a saját fordításomban – a szonett „feltalálójának” egyik szép alkotása.

Iacopo da Lentini (XII. század vége – 1246 és
1250 között)
Ha látom arcát...

Ha látom arcát, boldogabb az élet,
reményem él, ha szép arcát csodálom,
vigasztal a s bátorít, ha félek,
e kedves arcért kínomat se bánom.

E tiszta arc értelemet ad a létnek,
e bájos arc felém nevet sugárzón –
ímé az arc, amelyről úgy beszélnek,
hogy nincsen párja széles e világon.

Nincs szem, amely szebb játékkal igézne,
se bőr, amelynek rózsásabb a lángja,
se száj, amelynek édesebb a méze.

Mikor szavamra les, előttem állva:
repesve szálllok Ámor édenébe,
hol nincs, ki nálam többre, jobbra vágya.

Szõke, fekete

Minek a szõke énnekem, mikor a barnát szeretem – mondja a nótaszerző. Szíve joga. Nincs egyedül ezzel a vélekedésével. Ám azoknak a tábora is igen nagy, akik homlokegyenest az ellenkezőjét vallják a fenti kijelentésnek. Nem lehet ebben igazságot tenni.

De miért is kellene? Kinek a szõke, kinek a barna. Gusztusa és lelki alkata szerint. Érdekes, hogy a szõkeség fogalmához az arany-sugarú ragyogásnak és a fakuló elmúlásnak a képzeete egyaránt szegődik: „Amíg hajad aranyával hiába próbál versenyt tündökölni a nap” – írja Luís de Góngora, Somlyó Zoltán viszont a szeptember szõkeségéről beszél, és Juhász Gyulát is a „szeptemberi bágyadt búcsúzó” emlékezteti a hajdan olyannyira imádott nõ már-már elfeledett hajszínére. Áradó napfényt és lefosztani való kukoricahaját egyformán idéz hát a szõkeség, a tündökletes derû és a dekadens

bánat ott tanyázik az aranyos fürtök, illetve a kimondottan kesze hajkoronák tájékán. Egyik szerelmemnek ilyeneket írtam:

A hajad, az a szép:
ezerkarátos letét.
Jussom csak ez marad –
nincs nálam gazdagabb.

Persze, hogy szöke volt a hölgy, hiszen karátokról csakis arannyal kapcsolatban szólhatunk. Somlyó Zoltán viszont Egy szöke című versében a szegénység képzetével társítja a szökeséget, elégikusan zárva a nincstelen költő és az apró kabarészínésznő szerelmi történetét:

És ellenére a régi szokásnak,
hogy szétmentek: egyetlen könny se hullt.
Az emlék gödrén sírt szelíden ástak,
abban virágozik most a szöke múlt.

Aki tehát a szöket szereti, mindent megtalál benne: gazdag álmodozást és elveszett illúziókat, nyári delet és őszi alkonyatot, a fénytől-bódulás káprázatát és a színek megsápadását egyaránt.

Puccini Tosca című operájának elején Mario Cavaradossi, a festő, Szent Magdolna képét pingálja éppen. Szerelmesét, a sötét hajú Floria Toscát és a titkon megfigyelt, szöke fürtű Attavanti hercegnőt egyaránt modellnek tekinti:

És lám, a szöke szépség:
fürtjén nap fénye játszott...
Dél van kék szemében –
Toscáéban éjjél.

A sötét hajú nőt valóban valamiféle éjjeli titokzatosság lengi körül. Korántsem a kísértetek órájának hideglelős borzongásáról van itt szó, inkább a délszaki éjszakák fülledt, ölelni ajzó, rejtelmekkel teli balzsamosságáról. Michelangelo szobra, Az Éj, gyönyörű asszony. És minden bizonnyal fekete a haja. A márvány egységes színéből ez nem derül ki, de a nőalak egész „lényéből” szinte süt a feketehajúság... „Ha alszik is, él: ver, dobog a szíve, szólalni kész” – ahogy Giambattista Strozzi írta róla.

A Természetnek jó ízlése van. Úgy rendezte, hogy Délen, ahol a világos színek vakítják az odalátogatót, általában sötétbarna vagy ébenfekete az emberek haja. A szürke homályú Észak felé haladva a hajszín elkezd világosodni, a skandinávok szinte már egységesen szőkék. Így intézte a Természet, ilyen kontrasztosan, hogy itt is, ott is kölcsönösen kompenzáljon. Az ellenpontosított tónusok harmóniáját teremtette meg. Jó ízlésre vall, nemde?

Én a feketét egy picivel jobban szerettem mindig is, mint a szőkét. Ezért sokaknak udvaroltam a nevezetes Heine-verssel, amely amúgy Babits Mihály költői remeklése. Költői – és nem műfordítói. A formát és az ellentétekkel való játékot átvette, de ő a két legszembenállóbb szín kontrasztjával játszik, míg Heine – az eredetiben – a két legellentétesebb évszakéval. Íme a vers, ezúttal Garai Gábor fordításában:

Arcodon a meleg nyár
tündöklük fényesen,
szívedben a tél, hideg tél
tanyázik kedvesem.

De változik egykor a sor majd,
én drága szerelmesem!
Arcodon tél, hideg tél,
s szívedben nyár lesz.

Így is nagyon szép a vers, de – mit tagadjam? – Babits változata sokkal hatásosabb. Mondom ezt azzal együtt, hogy Heine az egyik kedvencem a világlírában, Garai Gábor pedig a barátom volt. Mégis ezt szavaltam minden hollófűrtű szerelmemnek:

A hajad olyan fekete,
a ruhád oly fehér:
az ifjúság ígérete
az élettel felér.

Ó, csal az, ember élete!
Ki tudja, mi nem ér?
Ruhád is lesz még fekete,
hajad is lesz fehér...

Szóval, ez a szebb, noha több már benne a Babits, mint a Heine. Ám gyönyörködéskor az ember sohasem méricskél.

Varietas delectat

Nem hiszek a versfordításban. Csak az adaptációban. Alain Bosquet írja:

„Két nyelvet lehetetlen egyforma szerves részekre bontani. Az adott fogalmi szemléletet – ha szabad ezt a kifejezést használnom – egy másikkal kell behelyettesíteni..”

Ezt a helyettesítést a magyar költők egy igen jeles része olyannyira komolyan vette, hogy rendszerint behelyettesítés lett a dologból. Behelyettesítették magukat a felvállalt idegen költő korába, sorsába, eszköztárába és jelképrendszerébe – s megteremtették az idegen vers egyenértékű magyar változatát. Olykor még az eredetnél is különbet produkáltak. Nem véletlenül – és nemcsak tréfából – jelentette ki Babits Mihály, hogy a legszebb magyar vers Shelley Óda a nyugati szélhez című költeménye – Tóth Árpád fordításában...

Edgar Allan Poe A holló című híres költeménye is a legszebb magyar versek közé tartozik – szintúgy Tóth Árpád fordításában. Formahű és – ami ennél is több – ihlethű. És zeneileg is adekvát: éppen úgy a mély magánhangzók dominálnak benne, mint az eredetiben – s ezzel valamiféle titokzatos, éjféli harangzúgáshoz válik hasonlatossá a költemény. A magyar változat is.

Babits, Kosztolányi, Lévy József és Szász Károly fordítását már jobban felvizezik a magas magánhangzók, de ezek a tolmácsolások is virtuóz produkciók.

Valamikor a nyolcvanas évek elején a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat kiadott egy korongot Rába György gondozásában, amely a Poe-vers eredetijével és öt magyar fordításával ajándékozta meg a versbarátokat, méghozzá négy nagyszerű színész – Beregi Oszkár, Gábor Miklós, Kállay Ferenc és Latinovits Zoltán – előadásában. E gazdagság akár a reménytelenségre is okot adhatna: hát lehetséges az, hogy öt darab hibátlan megfelelője is elkészülhessen ugyanannak az angol nyelven írt költeménynek? Íme, lehetséges. Ha viszont lehetséges, akkor valóban reménytelen mindenfajta versfordítási kísérlet. Pontos szövegfordításnak ugyanis

nem lehet ötféle változata, csak egyetlenegy. Ám ha egy versnek csupán a pontos szövegfordításával szolgálnánk, éppen azt nem men-
tenénk át, ami az adott szöveget költeménnyé teszi.

Hála az égnek, Babits, Kosztolányi, Lévy, Szász Károly és Tóth Árpád nemcsak lefordították Poe remekművét, hanem külön-külön új remekművet teremtettek belőle, amelyek ugyanazt sugallják, amit Poe alkotása, nagyjából ugyanolyan zenével is, csak éppenséggel magyar nyelvi eszközökkel szólaltatják meg azt az éjféli hangszót, amelyet az eredetiben angol szavak jól komponált egymásutánisága szavatol. Ugyanaz a kísérteties melódia, sötét zene kondul meg minden változatban, csak éppenséggel más-más hangnemben. Az adaptáló költők saját hangnemében.

„Poe költészetében nincs semmi amerikai. A puritán hagyomány, az amerikai élet semmi nyomot nem hagyott művein, és Amerikában mindmáig kevésbé népszerű, mint Európában. De az európai irodalomhoz nincs sok köze; magányos géniusz, csak utódai vannak, elődei nincsenek” – írta róla Szerb Antal.

Ha nincs is sok köze az európai irodalomhoz Poe költészetének, nálunk azért tagadhatatlanul meghonosodott. Talán mert kiváló költők fogadták örökre – merthogy nem csupán adaptálták, de adoptálták is – a Poe-verseket, elsősorban A holló címűt, amelyet csak amolyan verselési akrobatamutatványnak minősített egykor a szerzője, de csak azért, hogy pukassza a polgárokat. Mert a vers minden sorából eget ostromló szenvedély, poklokig nyilalló fájdalom és – a hátborzongató hatás ellenére is – hamisítatlan szépség árad.

A változatosság valóban gyönyörködtet. Gyakori játékom, hogy egy bizonyos operaáriának hat-nyolcféle változatát (előadását) is összegyűjtöm egy magnószalagon, különböző lemezekről, valamint az éterből halászván össze a gyönyörködtető változatosság-
nak játékomhoz szükséges elemeit. Aztán meg zsûrizni is hívnak számtalanszor, amatőr szavalóversenyekre. Szívesen vállalom mindig, mert egy-egy versnek más és más egyéniségeken átszűrt változataival találkozhatom – s ez még akkor is roppant érdekes, ha a szóban forgó egyéniségek meglehetősen kialakulatlanok még...

És szeretem, ha többféle magyar fordítása van egy-egy idegen versnek, mert a több változatból jobban „összerakható” az idegen vers minden erénye. Számos olyan költemény van, amelyet többször is lefordítottam pályafutásom során. Ízelítőül álljon itt Heinrich Heine egy nyolcsorosa, amelynek első változatát gimnazista korom-

ban, a másodikat pedig nemrég készítettem el. A Der Brief, den du geschrieben kezdetű Heine-versről van szó.

1.változat:

Mit mondjak leveledre?
Nem ver le túl nagyon.
Írod: már nem szeretsz – de
tizenkét oldalon!
Micsoda paksaméta!
Kis kézirat-köteg!
Ki búcsúzik, elég, ha
tizedennyit fecseg!

2.változat:

A levéltől, mit írtál,
nem sírom el magam,
tudatod: ki se bírsz már –
de roppant hosszasan.
Tucatnyi telerótt lap
e paksaméta itt!
Ennyit sosem locsoghat,
ki komolyan szakít.

Távol-Kelet tömörsége

Egy Hou nevű lány egyike volt Jang Szui császár több ezer udvarhölgyének a hetedik században. Az uralkodó elkülönített palotában „tárolta” ezeket a nagy gonddal kiválasztott szépségeket. Hou éveken át írta sóvárgó verseit, várta, hogy legalább egyetlenegyszer a császár színe elé kerüljön, de ezt nem adta meg neki a sors. Ezért aztán felakasztotta magát.

Ca Csung-csi módos fiatalember volt, noha költő. A kilencedik században élt. Arról volt nevezetes, hogy ezer uncia aranyért vásárolt meg egyetlen szerelmes éjszakát a gyönyörűséges, meszsi földön híres kurtizántól, Li Sitől.

Ez a mindent egy lapra feltevő, egyetlen csodás pillanatért –

vagy annak pusztá reményéért – szinte egy egész életet feláldozó magatartás vajon hogyan ítéltetett meg a konfucianizmus és a taoizmus földjén? A „mélység halhatatlan szellemének” örökkévalósága hogyan tűrte esendő halandók önsorsrontó szeszélyeit?

Úgy, ahogy bármelyik nép viszonyul a saját költőjéhez. Kicsit bolondnak, különcknek tartja őket, de olykor-olykor azért büszke is rájuk egy kicsit. S a költők – bármilyen karakterű nép fiai egyébként – nagyon is összerímelő magatartásformákat produkálnak szerte a világon. Hol felbőszítik, hol megbotránkoztatják, hol pedig ámulatba ejtik a környezetüket. Némelyik azzal, ahogy él. A másik meg azzal, amit ír. Van, aki mind a kettővel.

Li Taj-po, a nyolcadik század legnagyobb kínai költője gyakran nézett a boroskansó fenekére. Egyszer úgy berúgott, hogy belekötött a herélt főemberbe. Emiatt Hszüan-cung császár nagyon megharagudott rá, na, be is fellegzett udvari karrierjének! Bánatában újra berúgott, és – a fáma szerint – részeg káprázatában el akarta kapni a Hold tükörképét a Jangcéban. Beleesett a vízbe és megfulladt.

Költők, csodálatosak, elviselhetetlenek! Jelen esetben éppen kínaiak. Nő is bőven akadt köztük, a már említett udvarhölgyön kívül például Liu Caj-csun a kilencedik században, aki énekesnő volt, költő, de múza is egyben: tündökletes szépségét többen megénekelték. Lu Hung a nyolcadik században és a mindössze tizenhét évesen halt meg a huszadikban szintúgy azt bizonyítják: Kínában is „koedukált” volt a Parnasszus sok-sok évszázadon át.

A Dalok könyvét (Si king) az időszámításunk előtti tizedik századtól a hetedikig eltelt időben keletkezett népdalokból, egyházi énekekből és balladaszerű versekből állította össze Kung Fu-ce, azaz Konfuciusz. Én pedig most a Krisztustól számított harmadik évezred elején ajánlom a magyar olvasók figyelmébe a nagyrészt alig néhány soros, de nagy mélységeket feltáró kínai verseket.

*

Valamikor az ötvenes években, valamelyik állami ünnepségen, a hivatalos szónoklatok elhangzása után művészi műsorral kedveskedtek a rendezők az egybesereglett notabilitásoknak. Már jó órája pergett a műsor, amikor Ascher Oszkár, a kor kiváló előadóművésze jött ki a színpadra és bejelentette:

– Most pedig húsz japán verset fogok elmondani

Az első sorban ülő nagyhírű államtitkár rémülten pattant fel a székrétől:

– De nem nekem!

És elhagyta a termet.

Nem tudhatta szegény, hogy a japán versek döntő többsége háromsoros haiku, ötsoros tanka, s ami fennmarad, az is hatsoros szedóka – és csak alig néhány nevezhető csókának, amely tetszőleges hosszúságú költői mű, csupán a verssorok moraszáma (szótagszáma) kötött.

Vihar Judit írta A japán irodalom rövid története című könyvében: „A miniatűr kép, költemény (...) egész világot sejtet, amelyben benne rejtezik élet és halál. A dal szándéka nem más, mint a múló pillanat márványba vésése. Nem véletlen, hogy éppen a szimbolizmus, az impresszionizmus irányzata vallotta magáénak a japán költészetet. A magyar irodalomban különösen a Nyugat első nemzedéke rajongott ezekért a versekért, s Kosztolányi előszeretettel fordított belőlük. Fordításai valójában Kosztolányi-versek, de a tankák hangulatát mesterien tükrözik.”

Igen, Kosztolányi általában kereszt- vagy félrímes négysorosokká változtatta át a mindig ötsoros és harmincegy morás tankákat, valamint a háromsoros, mindössze tizenhét morás haikukat, de a pillanat-versek lényegét sohasem sikkasztotta el. Idézzük csak őt magát: „A haiki (ő így, i-vel írja) egy mozgó másodperc. Megérzékel-teti a dolgok előbbi állapotát s azt, ami majd utána következik. Az a fontos, hogy a dolgok legvelejét érintsük. Ez voltaképp csak hatodik érzékünkkel lehetséges, holmi szellemi szimattal.”

A mai magyar költők közül leginkább Fodor Ákos rendelkezik ezzel a „szellemi szimattal.” Szerinte a haiku „aszketikus forma, próteuszi műfaj, eleven mentalitás, időt, teret inkább teremt, mint fogyaszt”.

Jugen. Ez a japán szó valamiféle rejtelmességet, rejtett szépséget jelent. Olyat, amely nem tárja ki magát, de a felszín alatt a leg-tökéletesebb harmóniát valósítja meg. A mi világunk folyton rohanó emberének a jugen szinte már sohasem mutatkozik meg a maga teljességében. Én mégis vállalom a kockázatot: közreadom – a saját fordításomban – a IX. századi Ono no Komacsi egyik tankáját, hátha megmutatkozik egy villanásnyira a jugen.

Színét elveszti
a virág hervadáskor.
Ám ha lány szívét
a szerelem elhagyja:
vajon ki látja rajta?

Skandináv líra

Általában az óra többet ér, mint a lánc.

Ám olyan furcsa esetet is produkált már az élet, hogy a lánc bizonyult értékesebbnek az óránál: Daudet *Az arles-i lány* című – a maga idejében igen népszerű – darabja Franciaországban sem nagyon kerül már színre, Bizet kísérőzenéje viszont – két szvitbe foglalva – állandó és közkedvelt műsorszám a hangversenytermeknek. Aztán szélsőséges eset is akad: bazárian olcsó órának olykor finom és értékes aranylánc jut. Így történt ez 1823. december 20-án Bécsben, a Theater an der Wien deszkáin, ahol is az igen szerény tehetségű, ám annál ambiciózusabb és rámenősebb írónőnek, Wilhelmine Chézynek bemutatták Rosamunda, Ciprus hercegnője című romantikus színjátékát. A bemutatót beharangozó plakát szerényen meghúzódo utolsó mondata a következő volt: „A zenét Schubert úr szerezte.” Nos, ennek a „mellékes körülménynek” köszönheti Wilhelmine Chézy, azaz Klencke bárónő, hogy a nevét egyáltalán megemlítsük még.

Van azonban olyan eset is, amikor az óralánc ugyanolyan értékes, mint maga az óra: Ibsen *Peer Gynt* című színműve művészileg azonos „súlycsoportban” van azzal a kísérőzenével, amelyet Edvard Grieg komponált hozzá. Az óra az irodalom, a lánc a zene-művészek örök – és sohasem rozsdásodó – kincse marad immár.

A nagyközönség – nálunk legalábbis – csak ezt az egy nevet ismeri a skandináv irodalomból: Henrik Ibsenét. A rendszeresen olvasó közönség ismeri a norvég Knut Hamsun, a dán Martin Andersen Nexø, valamint a svéd August Strindberg nevét is. Ám előkelő helyezését a világranglistán egyikük sem költői tevékenységének köszönheti: Ibsent elsősorban színművei, Hamsunt, Nexøt és Strindberget pedig regényei tették ismertté és népszerűvé mindenütt a bolygón, bár ez utóbbit lírikusként legalább úgy tartották számon már életében, mint prózaíróként.

Skandináv líráról tehát édeskeveset tud a verskedvelők (rohamosan fogyatkozó) tábora. Máig az izlandi eredetű, ősgermán középkori eposz, az Edda a legismertebb skandináv költői termék.

Hajdu Henrik *Skandináv líra* című antológiája 1937-ben jelent meg a Vörösmarty Irodalmi Társaság kiadásában. Előszót az akkori norvég külügyminiszter, Halvdan Koht egyetemi tanár írt hozzá. Egyebek között ezt olvashatjuk benne:

„A skandináv népek, minden rokonságuk ellenére, nagyon elütnek egymástól. Így a svédek fölényes pátosza és életereje, a dánok elzárkózó mosolya és a norvégok szenvedélyes konoksága más és más formanyelvhez igazodik. De még az egyes nemzetek határai közt is határozott helyi jellemkülönbségek uralkodnak.”

Ez kétségtelenül igaz. Ám az is igaz, amit Szerb Antal világirodalom-történetének Skandináv századforduló című fejezetében olvashatunk:

„A borongó, töprengő, évszázados pietista nevelés által életkedvükben elszegényedett északi népek (...) természettől fogva pesszimisták. Természettől fogva és földjük természeténél fogva egyhangú szürkeségben, örökös őszi eső alatt látják a világot, mint a századvég embere. Életük szűk határok közt játszódik le, pietista felfogásuk következtében bűnösnek érznek minden kikíváncozó lendületet, arra születtek, hogy a kis dolgok művészei, aprólékos és finom részletrajzolók legyenek.”

Igen. A tizenkilencedik és a huszadik század fordulóján ez volt az általános korérzés – és ez akkor összecsengett a skandináv népek hangulatának alaptónusával. Ezért ez az időszak „termelte ki” északon a világirodalmi nagyságokat. Van tehát közös vonásuk a skandináv népeknek: az a bizonyos „szürke fény” (Nexö híres regénye, a Ditte Menneskebarn első magyar kiadása viselte ezt a címet) egyfajta ködszerű derengés sejtelmességében „egyesítette” az északi nemzeteket.

Jó ebben a fényben is „sütkérezni”.

Álljon itt egy svéd vers, magam fordítottam.

Stina Aronson (1892–1956)
Nem most

Nem most – most rőtek a napok
s mint mák, oly kék az este,
de majd a pír is lesz halott –
s akkor vajon szeretsz-e?

Ha hobbárt nem dúsít a nyár
s szíved se ver ütemre
s dermedsz, mint megfagyott madár:
akkor vajon szeretsz-e?

Hervadhatatlan bájak

Paul Le Fèvre – vagy ahogy az olvasóközönség ismeri: Paul Géraldy – francia költő és színműíró volt. Huszonnyolc esztendő korában, 1913-ban adta ki *Te meg én* című verseskötetét, amely egy csapásra ismertté tette őt szerte a világon. Verseskötet, amely bestseller lett? Bizony, igen ritka dolog. Géraldy sikerének titka talán az volt, hogy a szerelem mindenki által megélt fázisairól póztalan, csevegő stílusban volt bátorsága vallani. Ez a kötet – Rónay György szerint – „egy férfi udvarlásai, vallomásai, esdeklései monológokban a nőhöz a szerelem különböző alkalmában és helyzeteiben”. Nálunk is igen kedvező fogadtatásra talált a könyv s ez nem kis mértékben volt köszönhető Kosztolányi Dezsőnek, aki zseniálisan magyarította át a verseit, még frissiben.

Géraldy aztán főleg színdarabokat írt, amelyek közül a legsikerültebbek: *Ezüstlakodalom* (1917), *Szeretni* (1921), *A nagy fiúk* (1922), *Róbert és Marianne* (1925), *Christine* (1932), valamint a *Három érzelmes komédia*, amely végeredményben Sidonie Gabrielle Colette írásaiból táplálkozik, aki a huszadik század George Sandja volt. Géraldy egyébként prózaírónak sem volt utolsó, *Előjáték* című regényével például szép sikert aratott 1922-ben. Mindenképpen meg kell említeni még aforizma-gyűjteményét, amely *A férfi és a szerelem* címmel 1951-ben látott napvilágot. (Magyarul *Szerelem* címmel jelent meg, Benedek Marcell fordításában.)

Ami a verseket illeti, Géraldy költői vénája sohasem apadt ki, legtermékenyebb időszakában, a színművek írása közben is előfordult egyszer-egyszer, hogy versben fogalmazta meg érzéseit. Ezeket, de főleg időskori költeményeit gyűjtötte össze a *Ti és én* című kötetben, amely 1960-ban jelent meg. Ezek már korántsem heves széptevések, inkább szívszorító „őszikék”. Legalábbis a java részük.

E kötet verseinek legjavát *Hozzád tartozom* címmel még a kilencvenes évek közepén jelentette meg a General Press Kiadó. Én fordíthattam magyarra Géraldy őszikéit. Igen-igen kedvem telt bennük.

Géraldy kilencvennyolc esztendő volt, amikor 1983-ban meghalt. Amíg élt, költészetének báját makacsul hervadékonynak mondták a rigorózus ítések. Aztán, Géraldy halála után, működésbe

lépett a legbefolyásolhatatlanabb, legobjektívebb kritikus: az IDŐ. És úgy ítélte, hogy Géraldy költészetének bája változatlanul friss és eleven.

S az Idő verdiktje elsősorban az olvasók ítéletéből fakad mindig.

Álljon itt egy rövid vers ama versek közül, amelyek nem fértek be – a megszabott terjedelem okán – a General Press kiadványába:

Ügyes takács

Ügyes takács, serény kezed ütemre moccan,
ritmusodat a cél s az idő szabja meg,
tanítsd meg mesterségedet,
hogy munkámat bölcsen beosszam
és – mint vetélőt – összefonjam
napjaimmal verseimet.

Gazdag bánat

„Montale költőt jöttem átölelni” – kezdi Firenze című versét Umberto Saba, a trieszti pályatárs a harmincas évek elején. S a második sorban már tömör jellemzéssel szolgál: „szomorúsága termékeny”. Generosa e la sua tristezza. És ez a generosa itt valóban termékenységre, gazdagságra utal, nem pedig nemességre. Ám a jelző teljes jelentésköre érvényes Montale szomorúságára. Nemes, mert tartással viselt, világot szégyenítő, méltóságteljes bánatról van szó, nem pedig kistílű jajveszékelésről, amely inkább csak hisztériát kelt, helyett, hogy serkentő felháborodást szülne. És gazdag, termékeny is ez a szomorúság, mert – Illyéssel szólva – „ki szépen kimondja a rettenetet, azzal föl is oldja”. Nem a látványos, nagy rettenetek kimondója Montale, hanem azoké, amelyek titkos féregként rágták a huszadik század embereinek lelkét. Sallay Géza írja róla: „Társadalomról, eszmékről Montale költészetében nem sok szó esik (ha eltekintünk a Hitleri tavasz víziójától vagy az Elegia di Monte Amiata fogcsikorgató ellenálló szellemétől), annál inkább jelen van azokban a természeti képekben és víziókban, amelyek költészetének alapszövegét képezik. (...) Azért van szükség erre a természeti világra, hogy az általános tagadáson túl mintegy az érzékelés puszta tényében és valóságában fejeződhessék ki a minden más funkciójától megfosztott és elszakított embersége.”

Az olasz ermetismo – hermetizmus – a két világháború között jelentkezett. Eredeti szándéka szerint Petrarca és Leopardi salangmentes, tömörítő klasszicitásába kívánt új lelket lehelni. A „tisztá költészet” hagyományaira támaszkodott, noha az olasz poesia pura a tartalmi és formai jegyek tekintetében igencsak elütött a francia poésie pure-től. Elzárkózott, nehezen megközelíthető attitűdje miatt kölcsönözte a nevét az ókori hermetikusoktól, azaz-hogy „vívta ki” Francesco Flora irodalomtörténésztől, aki egy Ungaretti-kötetet bírálva használta ezt a kifejezést. Madarász Imre írja: „A történelemben a nagy háború, a kultúrtörténetben az avantgardizmusok – mindenekfölött a futurizmus – totális rombolása sokakban keltette a tabula rasa képzetét s ébresztette fel az abszolút újrakezdés, a semmiből teremtés igényét. Fehér lapra vélte írni a verseit – a novecento legszebb verseit – az úgynevezett hermetikus költők, Giuseppe Ungaretti, Eugenio Montale és Salvatore Quasimodo triásza is.”

Nos, e triászból Montale, ez a nemes, ez a termékeny szomorúságú költő volt a legférfiasabb. „Alkotói ereje nem az esztétikai szépből, hanem az élet drámaiságából táplálkozik. Az ermetismo Montaléban nyerte el értelmét” – vallja be Rába György, legavatottabb tolmácsolóinak egyike.

Genovában született 1896. október 12-én. Liguriában cseperedett, gyakran időzött egy Monterosso nevű helyen. Tanulmányait egészségügyi okokból hagyta félbe. Egy ideig a hangját képezte, Ernesto Sivori, a jó nevű baritonista volt az énektanára. Az első világháború folyamán két évig – tizenhétben és tizennyolcban – gyalogostiszt volt, harcolt a Monte Cornón és Lònernél is. Sergio Solmi és Giacomo Debenedetti a barátai voltak, a munkatársa lett a Primo Tempo című torinói folyóiratnak, amely mindössze csak tíz számot ért meg. Aztán Firenzébe költözött, a Viesseux irodalmi kabinetben dogozott mint könyvtáros. Műfordítónak is elsőrangú volt, főleg angol és amerikai szerzők – Shakespeare, Dickinson, Hopkins, Steinbeck és Hudson – műveit ültette át olaszra. Operalibrettókat is fordított. Firenzei korszakában számos folyóirat tarthatta őt számon szerzői között, majd a második világháború után, 1948-ban Milánóba települt át, ahol a Corriere della Sera szerkesztőségében vállalt állást. Hetvenegy éves korában elnyerte az örökös szenátori címet, és hetvenkilenc esztendősen, 1975-ben lett Nobel-díjas. Hat évre rá, 1981. szeptember 12-én halt meg Milánóban. Életében nyolc verseskötete jelent meg, ezek közül az Ossi de seppia (Szépiacsontok) máig a legnépszerűbb, pe-

dig már közel nyolc évtizede, hogy napvilágot látott. Esszéi, tanulmányai és zenekritikái is kötetekbe gyűjtve jelentek meg. Nálunk – főleg a hatvanas és hetvenes években – számos műve jelent meg, a versek főleg antológiákban, ám Lator László és Kálnoky László önálló gyűjteményt is adott ki verseiből (A magnólia árnya, 1968). Tanulmányok, cikkek is szép számban jelentek meg róla.

Engem igazán a hetvenes évek közepén érintett meg Montale költészete, amikor kezembe került a L'Espresso című világlap egyik száma, amely szenzációként adta közre a költő újabb verseit, mintegy megelőlegezve a Satura című kötet egy részét. Montale mint lírikus több éve nem publikált már akkor, jelentkezése ezért számított szenzációnak. A közölt verseket két ciklusba – Il viaggio breve (A rövid utazás) és Diario '71 (Napló '71-ből) – rendezték. A két ciklus részben a barátok által Moscának (Legyecskének) becézett feleséget felidézõ, 1965-ben és 1967-ben írt xéniákból, részben pedig a magánkiadású, mindössze száz példányban megjelent kötetke verseiből állt össze, amelyet Scheiwiller gondozott, s amelyet Montale karácsonyi ajándékul szánt a barátainak.

Amikor Montale 1975-ben megkapta az irodalmi Nobel-díjat, kilenc verset ebből a ciklusból fordítottam le a Nagyvilág című világirodalmi folyóirat számára. A Nemzeti Tankönyvkiadó 1996-ban megjelent Az olasz irodalom antológiája című kiadványa újra közölte ezeket a fordításokat, de véletlenül Kálnoky László neve került alájuk. E baki akár hízelgõ is lehet rám nézve: összetéveszthetõ vagyok Kálnokyval...

A fentebb említett két ciklust 1996-ban teljes egészében lefordítottam, az Eötvös József Kiadó gondozásában jelent meg a könyv Naplók – versek címmel. Ebből adom közre az alábbi verset:

Veled jöttem le lépcsők millióján,
s hogy nem vagy: minden új fok új üresség.
Ilyen rövid volt hosszú utazásunk.
Én folytatom, habár így nem kívánom
a csatlakozások, helyfoglalások
s kisiklások izgalmát, szégyenét se
a látható valóság vakhitének.
Veled jöttem le lépcsők millióin,
nem, nem azért, hogy négy szem többre képes.
Veled jöttem le, mert tudtam: közülünk
a biztos látó – könnyektől homályos
szemekkel is – te voltál.

Latin-Amerika lírája

A latin-amerikai országok az Egyesült Államok déli határától – az Antillák kicsiny államait felölelve – az amerikai földrész legdélibb pontjáig terülnek el. Mintegy húsz országról van szó, ezek mindegyikében valamelyik „neolatin” nyelvet beszélnek, döntő többségükben a spanyolt, s csak kettőben mást: Brazíliában a portugált, Haitiben pedig a franciát. Ilyen alapon persze Kanada Quebec nevű tartománya is latin-amerikai országgá válna, ha a francia ajkú szeparatisták elszakadási törekvéseit egyszer siker koronázná.

Ám maradjunk a jelenlegi behatároltságnál mind földrajzilag, mind nyelvileg. Mert amúgy igen nehéz dolog behatárolni Latin-Amerikát. Csaknem két évszázaddal ezelőtt írta Simon Bolívar, a legendás szabadsághős: „Nyomait is alig őrizzük már annak, ami Amerika valaha volt, nem vagyunk se indiánok, se európaiak, hanem egy átmeneti fajta e földrész törvényes tulajdonosai és a spanyol bitorlók között...”

Ez a helyzet csak bonyolódott azóta. András László írta 1957-ben, a Dél keresztje című, latin-amerikai költők verseit tartalmazó antológia előszavában:

„Ma már az egész földrészen – országonként más-más arányban – az indián őslakók, a fehér spanyolok és a nagy számban ide telepített néger rabszolgák leszármazottai, félvér utódai: a meszticek, a mulattok és a zámboék teszik ki a lakosság zömét.”

Latin-Amerika etnikailag és politikailag tehát igencsak széttagolt, de szellemiségében egységesnek mondható. Ez tette lehetővé, hogy egy közös antológiában mutakozzék meg a különféle latin-amerikai népek szerelmi lírája nemrég, a General Press Kiadó gondozásában, noha a legtöbbjük önálló kötetet is megérdemelne. Én szerkesztettem a kötetet, néhány verset magam fordítottam le a felbecsülhetetlenül hatalmas anyagból.

Noha az antológia első versei a tizenhatodik, a tizenhetedik és a tizennyolcadik században születtek, önálló latin-amerikai irodalomról csak a tizenkilencedik század elejétől beszélhetünk. Addig jószerével csak „imitáció” volt az ottani költők tevékenysége, a gyűjtemény első darabjának a címe – Francisco de Terrazas Camões-imitáció című szonettje – utalt is erre. Ám a tizenkilencedik század elején a payadorok – a pampák gitáros igricei – a saját életformájuknak megfelelő tartalommal kezdték megtölteni a valaha

Spanyolországból átmentett népi románcok formai kereteit, így eme földrésznyi régió művészetének önálló arculata nagyon hamar kialakult. A spanyol, a portugál örökség indián, sőt néger elemekkel gazdagodott és színesedett, ezért aztán Latin-Amerika irodalma és zenéje igen-igen pompázatos napjainkban is.

Senki se keressen protokoll-arányokat a karcsú kötetben: neves költők maradtak ki belőle, és olyanok is belekerültek, akiknek eddig még a nevét se hallottuk. Egyetlen cél vezérelt a szerkesztés közben: szépséges szerelmes versekből a saját gusztusom szerint összeválogatva csokrot nyújtani át az olvasónak. Minden virágszál más-más színű ebben a nagy csokrétaban, de ettől talán nem lett csiricsáré, inkább kápráztatóan tarka. Egyedi virágokból áll, olyanokból, amelyeket valaha vágott virágként vittek át az óceánon, de ott aztán nem vázába rakták őket, hanem beleszúrták az új anyaföldbe.

És csodák-csodája: gyökeret eresztett valamennyi.

Mustraként szerepeljen itt egy olyan vers, amely nem szerepel az antológiában. Jó négy évtizede, amikor a poitiers-i egyetem hallgatója voltam Franciaországban egy fél éven át (UNESCO-ösztöndíjjal), az egyik évfolyamtársamtól, egy spanyol lánytól kaptam egy Nicolás Guillén-kötetet. A nagy kubai költő akkor élt és virult, azóta már bevonult a klasszikusok közé, és a világirodalom nagyjainak társaságában tartják számon. A spanyol szöveget a lány franciára „nyersfordította”, ennek alapján készítettem el a magyar változatot. Íme:

Halott katona

- Milyen golyó végzett vele?
- Senki se tudja.
- Mely falu a szülőhelye?
- Jovellanos – jelentették.
- Hol volt, mikor észrevették?
- Utcán hevert hűlt teteme.
- A többiek körülvették.
- Milyen golyó végzett vele!
- Menyasszonya jön, csókolja,
- anyja jön, könnyeket ontva
- jön a kapitány is végre
- s ennyit mond csak:
- Temessék el!

Csinnadratta-bumm!
A halott katona elmegy.
Csinnadratta-bumm!
Tetemére utcán letek.
Csinnadratta-bumm!
Kevesebb egy katonával.
Csinnadratta-bumm!
Akad úgyis garmadával!

Huszedik századi kobzosok

Akit csak a szociális helyzete készítet lázadásra – annak nem komoly a lázadása. Az ilyen ember nem különb a farkasnál, amely azért üvölt, mert éhes.

A tudatos rebellis nemcsak azt tudja, hogy mi és kik ellen lázad, de azt is, hogy miért – és kiknek az érdekében. Az ilyen tudatos lázadás korántsem fellobbanás csak – eltart egy egész tevékeny életen keresztül.

Az ember – idősödve és tapasztalatokban gazdagodva – sokat felad gyermeteg illúzióiból. A nagy egésztől – meggyőződésétől, eszményeitől – a tisztességes ember nem csábulhat el. Mindenkinek ismernie kell önmagát annyira, hogy felmérhesse: milyen fokú lehet az a kísértés, amit torzulás nélkül kibír? Tudnia kell gyöngeségét, hogy milyen mennyiségű és értékű javak féltése vinné bele olyan munkák és helyzetek vállalásába, amelyek ütköznének szíve szándékával és meggyőződésével. Olyan is van, akinek a magas beosztások kezdik ki a tisztességét. Az ilyennek legyen ereje még időben kiszabadulni a legirigyeltebb pozíciókból is.

Félreértés ne essék: korántsem savanarolai szigorral ostromozom azokat, akik javakat halmoznak fel, és magas pozíciókat töltenek be. Vannak erős jellemek, akik torzulás nélkül tollasodhatnak, és ülhetnek be fontos hivatalokba. Én csak azt mondtam, hogy mindenkinek tisztában illik lennie a saját maga kísérthe-tőségével, azzal, hogy milyen helyzeteket kell tudatosan kerülnie a megalkuvások kiküszöbölése (vagy legalábbis csökkentése) végett.

A zsigeri rebellis lázadni fog, amíg csak él. Ha történetesen költő az illető, sohasem lesz lakáj, aki odavetett koncokért elzengi az

„udvar” himnuszát. Ellenkezőleg: kényelmetlen alak marad világéletében, aki nemszeretem-perceket okoz mind a felsőbb, mind pedig az alsóbb régiókban. Azért, hogy a világ előbbre menjen.

Aztán a mindenkori fiatal költők feje előbb-utóbb őszbe csavarodik egyszer. És ősz fejjel már csak dúdolják azt a nótát, amit ifjan oly hetykén fütyültek. De a dallam ugyanaz! Az ember elcsön-desedhet, feladhatja illúziói egy részét, még ki is egyezhet bizonyos részletkérdésekben. De létezésének lényegét, élete nagy vállalását sohasem árulhatja el.

Ezek a gondolatok akkor jutottak eszembe, amikor a napokban újra meghallgattam Vlagyimir Viszockij és Bulat Okudzsava lemezeit. Talán húsz év is eltelt azóta, hogy utoljára felraktam őket a lemezjátszó korongjára (mert ezek még tisztességes bakelit lemezek voltak, nem pedig kényes CD-k). Mindketten halottak már. Viszockij – amúgy Marina Vlady férje – színész volt, és költő. Okudzsava viszont „csak” költő. No, meg regényíró is. Hangvételeük mindig is eltért egymástól. Két dolog azonban folyamatosan ronkította őket életük során. Az egyik az, hogy mindketten énekeltek, gitárral kísért verseket produkáltak elsősorban, visszaidézvén a költészet legősibb formáját, azazhogy állapotát, amikor a versek együtt születtek a zenével. A másik az, hogy egyikük sem szűnt meg lázadni pályafutása egyetlen kurta szakaszában sem. Érte – és nem ellene lázadtak annak, amit russzkaja zemljának, orosz földnek neveznek az ottlakók.

A nyolcvanas években házibulikon, félillegális értelmiségi összejöveteleken lehetett hallani a műveiket leginkább. Nem, nem voltak üldözöttek, ártalmatlanabb dalkölteményeiket még állami kiadású lemezeken is hozzáférhetővé tette a hatalom. De megfigyeltek voltak egész pályafutásuk során, így hát legmeredekebb alkotásaik titokban, szájról szájra szálltak, mint a legendák. Vagy gépelt lapokon terjedtek. Nem a szocialista eszmének voltak ők ellenségei, hanem azoknak, akik diszkreditálták azt.

Viszockij már 1980 óta halott, de műveiből mai is gyakran rendeznek irodalmi esteket. Okudzsava jóval tovább élt, de róla alig esik szó. Éppen ezért most az ő egyik versét adom most közre itt, a saját fordításomban. Egyébként grúz volt, de kevés oroszabb lelületű költő volt nála.

A fekete kandúr

Hátsó lépcsőház homálya
szörnyen nyirkos és dohos,
egy sötét kandúr e kétes
fényű zugban otthonos.

Sejtelmességét sötétség
érces pajzs védi meg,
hallgat, míg a többi kandúr
egyre nyávog és nyifeg.

Mozdulatlan ül, egérkét
évek óta nem fogott,
ám kinéz a szánkából minden
csöppnyi kolbászdarabot.

Nem kér semmit, csak tüzelnek
sárgalángú szemei,
s mi köszönjük meg, mit önként
mi ajánlunk fel neki...

Csak zabál s vedel, de hangját
még halkán se hallani,
s mintha torkunkat kaparnák
padlóvájó karmai.

Ó, egy villanykörte kell csak –
nem kíván ez túl nagy észet,
jaj, de nincs, egy sincs, ki végre
összeszedné rá a pénzt!

Tolmácsaink

Hál'istennek egyre több az olyan költő a világban, aki magyar verseket fordít a saját anyanyelvére. „Zárszóként” hármat szeretnék bemutatni közülük. Pontosabban: ők maguk mutatkoznak be. Újságíró koromban ugyanis nem egy interjút készítettem velük annak idején, szó szerint jegyezvén le vallomásaikat. Kezdjük hát!

Gianni Toti, olasz költő (1924)

– Aztán meg akartam gyújtani a gyújtózsínórt, de sehogy se sikerült. A gyufám elfogyott, megijedtem: nem tudom végrehajtani a rám bízott feladatot. Végül – csak egy kamasz lehet ilyen vakmerő – előbújtam rejtekhelyemről, s maguktól a fasisztáktól kértem gyufát. Gyanútlanul adtak. Végre lobbót vetett a gyújtózsínór. Ám a szimatjuk jobb volt, mint a logikájuk. Megérezték az égés szagát, üldözni kezdtek. Megsebesítettek a combomon. A kórházban, az ágyamnak mind a négy sarkánál állt egy rendőr. Róma felszabadulása mentett meg. De Rómában, a Questurán még mindig rajta van a kartonomon: „Gianni Toti, dinamitardo pericoloso”. Veszélyes merénylő.

– Írtam én verseket, ifjúságomtól fogva, rendszeresen. Kiadásukra sose gondoltam. Úgy láttam: a háború utáni években az emberek hajótöröttekhez hasonlítanak. Kétségbeesetten kapaszkodnak szétzúzott életük deszkaszálaiba. Gondoltam, akármilyen gyönyörűen megmunkált szobrot nyújtanék is át nekik, csak lejjebb húzám őket, a kilátástalan mélységek felé. Egyenes, direkt beszéd kellett akkor: minden energiámat az újságírásnak szenteltem. Aztán a Prove-pályázatra mégis elküldtem a *Che c'è di nuovo?* (Mi újság?) című versciklusomat. Megnyertem az első díjat. Azóta „folyamatosan” vagyok költő.

– Mikor 1949-ben meghívtak a budapesti VIT-re, megismerkedtem egy takaros barna lánnyal. Dallos Marinkának hívták. Egy év múlva feleségül vettem. Haláláig együtt dolgoztunk: ő készítette el a magyar versek nyersfordításait, én pedig „visszaemeltem” költészetté azokat. Petőfit, Adyt, József Attilát és Radnótit tolmácsoltunk elsősorban, de a kortárs magyar lírának is komoly hírvérői voltunk Itáliában. A magunk módján segítettük az „egyetemessé válás” kacskaringós útján előre jutni.

Aleksander Nawrocki, lengyel költő (1941)

– Életem első külföldi útja Magyarországra vezetett, 1965-ben. Azonnal megszerettem ezt a népet. Számos baráttra tettem szert, akikről aztán rengeteg levelet kaptam, amikor visszatértem Varsóba. Nem értettem egy szót se belőlük. Elmentem hát a varsói egyetem magyar tanszékére, még hozzá beíratkozás céljából, mert meg akartam tanulni a nyelvet, elsősorban azért, hogy megértsem végre a barátaim leveleit. Persze, az a hátsó gondolat is vezérelt, hogy majd tolmácsa leszek a magyar lírának is, hiszen pályakezdő ifjú költő voltam már akkoriban. „Uram, húsz éve várok magára” – kiáltott fel Csapláros István, a tanszékvezető. Aztán elmondta, hogy addigi lengyel tanítványai vagy prózaafordítók lettek, vagy elszegődtek idegenvezetőnek.

– Kezdetben Petőfi, Ady, József Attila és Radnóti verseit fordítottam, aztán a kortárs magyar lírára is kiterjedt a figyelmem: Csoóri Sándor, Garai Gábor, Rákos Sándor, Somlyó György voltak az első „áldozataim”. Te sem kerülhetted végül el a sorsodat: sok versedet ültettem át lengyelre.

– Nem csak a költészet érdekelt, hanem a néprajz is, főleg a honfoglalás korának a néprajza. És a feleségem is magyar volt: Várkonyi Anikó, a kitűnő költő. Sajnos, nagyon fiatalon halt meg. Akkor már nem éltünk együtt.

Anna-Maija Raittila, finn költőnő (1928)

– A sárszentlőrinci evangélikus lelkész, régi barátom vett rá 1965-ben, hogy foglakozzam a mai magyar irodalommal. Akkor kezdtem tanulni magyarul. Megvásároltam Viljo Tervonen professzor Unkarin Oppikirja című nyelvkönyvét – s rekordidő alatt „megettem”. Aztán gyakran látogattam el Magyarországra, gyakorolni a tanultakat. És azóta rendszeresen fordítok. Először Szász Imre Felhőfejes című regényét ültettem át finnre. Aztán, 1971-ben Kaivojen maa (Kutak országa) címmel antológiát adtam ki, amely kortárs magyar költők (Benjámín László, Csoóri Sándor, Illyés Gyula, Mezei András, Simon István, Váci Mihály, Vas István, Weöres Sándor és számos fiatal lírikus) verseit tartalmazta. Váci Mihállyal – akit igen-igen tiszteltem és szerettem – egyik önálló verseskötetemet is megosztottam, mint a jó testvérek a darab kenye-

ret: az ő költeményeiből készült legújabb fordításaimnak engedtem át a saját könyvem felét is.

– A magyar klasszikusokat sem hanyagoltam azért, Ady, Babits, Tóth Árpád és Szabó Lőrinc műveiből állítottam össze egy teljes gyűjteményt. Szívből beleszerettem a magyar lírába, s ebből a szerelemből aligha fogok már kigyógyulni.

Isten ments, hogy kigyógyuljon! Hálásak vagyunk ezért a szerelemért, s igyekszünk azzal viszonzni, hogy mi is rajta tartjuk a szemünket – jobban, mint eddig – északi rokonaink értékes irodalmán. Búcsúzóul hadd adjam közre – saját fordításomban – Anna-Maija Nieminen (költői nevén Anna-Maija Raittila) egyik szép versét.

Folyó

Szárnya-csapása csönd-puha, úgy száll
halkan a virradat, aztán
vérvörös árnyat vetve a vízre
surran a partok hosszán,

új napot ölben hozván.

Szétfut a hajnal
vadvizek mentén,
rőt diadallal fut ragyogása,
szunnyad a ház sor szemből a parton
köd-takarója alól ki-kilátszva,
ablakokon kopog, arcunkba vág a
napsugarak friss zápora, lomha
nyújtózkodással ébred a reggel,
egyszerű-tisztán, hisz ez a dolga.

*A fejezetekhez kapcsolódó,
Baranyi Ferenc közreműködésével
megjelent kötetek*

Dante a zenében

Dante Alighieri: Az új élet – Vita nuova
Fordította: Baranyi Ferenc
Eötvös József Könyvkiadó, 1996
Kétnyelvű kiadás

Új élet, új stílus – Vita nuova, stil nuovo
Középkori olasz költők művei Baranyi Ferenc fordításában
Eötvös József Könyvkiadó, 2002
Kétnyelvű kiadás

Szerelem és nemes szív

Olasz költők versei Baranyi Ferenc fordításában
Hungarovox Kiadó, 2003

A Közöny-herceg

Charles d'Orléans: Dalok, rondók, balladák
Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Baranyi Ferenc
Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1994

A szerelem évezredei

Száz szerelmes sóhaj. Három évezred európai költészetéből
Válogatta, az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc
K. u. K. Kiadó, 1996, 1998 és 2001

Ó, jössz-e már? Szerelmes versek a világ minden tájáról
Válogatta, az előszót írta, fordította: Baranyi Ferenc
K. u. K. Könyvkiadó, 2001

A kötél mellől

Charles d'Orléans: Dalok, rondók, balladák
Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Baranyi Ferenc
Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1994

A montmorency-i szerelmesek
Francia költők versei Baranyi Ferenc fordításában
Hungarovox Kiadó, 2003

Ugrásra készen

Voltaire válogatott versei.
Válogatta, az előszót írta és a jegyzeteket készítette: Baranyi
Ferenc
Mikszáth Kiadó Kft, Horpács, 1994

Fejedelmek ostora

Pietro Aretino: A hetérák tudománya vagy hogyan oktatta ki
Nanna, a híres kurtizán, lányát, Pippát,
a szerelem művészetére. Utószó: Baranyi Ferenc: Fejedelmek os-
tora
/Hellas Verlag, Wien, 1921 / Képes 7, 1990

Ködön át érkező sugarak

Rád gondolok. Angol szerelmes versek
Válogatta és az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc
General Press Kiadó, 1997

A lefejezett költő

André Chénier válogatott versei
Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Baranyi Ferenc
K. u. K. Kiadó, 1994
Kétnyelvű kiadás

Az azonosságtudat kapaszkodója

Puskin operái. Antológia Puskin operaszínpadra alkalmazott műveiből

Összeállította, gondozta, az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc

Eötvös József Könyvkiadó, 1999

Alekszandr Szergejevics Puskin: A szökőkutak hűvösében [versek]

– V prohlagye szladosztnoj fontanov [sztyihi]

Válogatta és az utószót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc.

Bevezető tanulmány: Hima Gabriella

Eötvös József Könyvkiadó, 1999

Kétnyelvű kiadvány.

Alekszandr Szergejevics Puskin

Angelo és más költemények Baranyi Ferenc fordításában

Hungarovox Kiadó, 2005

Aki egész korának énekelt

Alfred de Lamartine : Búcsú a tengertől. Válogatott költemények.

Összeállította, az előszót és a jegyzeteket írta, részben fordította:

Baranyi Ferenc

Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1994

Ámor birodalma nem ismer határokat

Enyém vagy. Német szerelmes versek

Válogatta, az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc

General Press Kiadó, 2000

Szent vágyak dalnoka

Alfred de Vigny: A farkas halála. Válogatott költemények – La Mort du Loup. Poèmes choisis

Összeállította, válogatta, az utószót írta, részben fordította:
Baranyi Ferenc
Eötvös József Könyvkiadó, 1999
Kétnyelvű kiadás.

A montmorency-i szerelmesek
Francia költők versei Baranyi Ferenc fordításában
Hungarovox Kiadó, 2003

Páros csillagok

Mondd, hogy szeretsz! Szerelmes költőpárok, visszacsókolt mű-
zsák [versek]
Válogatta, az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc
K. u. K. Könyvkiadó, 1998

A szonett

A szív szonettjei. 100 + 1 tizennégy soros a szerelemről
Válogatta, az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc
K. u. K. Kiadó, 1997

Baranyi Ferenc: Esőveréssel. Válogatott és új versek.
Magvető Könyvkiadó, 1975
Kergetőzés a változó szelekkel (szonettkoszorú) p. 121–135

Baranyi Ferenc: Anti-Orfeusz. Versek 1997–2000.
K. u. K. Kiadó, 2000
Hölgykoszorú (szonettkoszorú) p. 61–75

Szőke, fekete

A hajad olyan fekete. Versek. Válogatta Köves József. Előszó
Baranyi Ferenc.
K. u. K. Kiadó, 1999

Milyen volt szőkesége. Versek. Válogatta Köves József. Előszó
Baranyi Ferenc.
K. u. K. Kiadó, 1999

Varietas delectat

Baranyi Ferenc: Szerelem és háború. Adaptációk a világirodalomból

Zrínyi Katonai Kiadó, 1983

Baranyi Ferenc: Europarnasszus. Válogatott műfordítások

K. u. K. Könyvkiadó, 2001

Kétnyelvű kiadás

Távol-Kelet tömörsége

Mennék én utánad. Kínai szerelmes versek

Válogatta és az előszót írta: Baranyi Ferenc

General Press Kiadó, 2001

Kapaszkodom beléd. Japán szerelmes versek

Válogatta, az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc

General Press Kiadó, 2002

Skandináv líra

Tested zenéje. Skandináv szerelmes versek

Válogatta és az előszót írta Baranyi Ferenc.

General Press Kiadó, 2004.

Hervadhatatlan bájak

Paul Géraudy: Hozzád tartozom. Versek

Válogatta, az előszót írta, fordította: Baranyi Ferenc

General Press Kiadó, 1997

Gazdag bánat

Eugenio Montale: Naplók–versek (Diari–poesie)

Az előszót és a jegyzeteket írta, fordította: Baranyi Ferenc

Eötvös József Könyvkiadó, 1996

Kétnyelvű kiadás.

Latin-Amerika lírája

Szenvedély. Latin-amerikai szerelmes versek
Válogatta, az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc
General Press Kiadó, 2003

Huszedik századi kobzosok

Várj reám. Orosz szerelmes versek
Válogatta, az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc
General Press Kiadó, 1999 és 2004

Tolmácsaink

Baranyi Ferenc: Szerelem és háború. Adaptációk a világirodalomból
Zrínyi Katonai Kiadó, 1983
(Mind a három költő versei megtalálhatók benne.)

Baranyi Ferenc önálló fordításkötetei, amelyek több fejezethez is kapcsolódnak

Baranyi Ferenc: Szerelem és háború. Adaptációk a világirodalomból
Zrínyi Katonai Kiadó, 1983

Baranyi Ferenc: Europarnasszus. Válogatott műfordítások
K. u. K. Könyvkiadó, 2001
Kétnyelvű kiadás

Baranyi Ferenc: Ó, jössz-e már? Szerelmes versek a világ minden tájáról
K. u. K. Könyvkiadó, 2001

Az említett (és más) költők szép versei találhatóak még az alábbi kötetekben

Baranyi Ferenc: A szerelem harmadik éve. [Versek]
Magvető Könyvkiadó, 1980

Baranyi Ferenc: Hétköznapi istenhozzád. Versek 1979–81
Magvető Könyvkiadó, 1982

Baranyi Ferenc: Viza fogó. Új versek és műfordítások.
Z-füzetek/49. Baranyi Ferenc, 1993

Maradj velem. Versek halhatatlan szerelmesekről
Válogatta, az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc.
K. u. K. Könyvkiadó, 1999

Őrizem a szemed. Versek szerelmes pillantásokról, bűvölő tekintetekről
Válogatta, az előszót írta, részben fordította és vers: Baranyi Ferenc.
K. u. K. Kiadó, 2000

A világirodalom szép szerelmes verseit tartalmazó kötetek közül még a következők ajánlhatók

Ó, édes kéj! Francia szerelmes versek
Válogatta és az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc
General Press Kiadó, 1997

Napfény és szerelem. Olasz szerelmes versek
Válogatta, az előszót írta, fordította: Baranyi Ferenc
General Press Kiadó, 1998 és 2004

Trubadúrok és trouvèrek. Az udvari szerelem költészete
Összeállította, válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Szabics
Imre

A verseket részben fordította: Baranyi Ferenc
Eötvös József Könyvkiadó, 1998

Fond rám karjaidat. Latin szerelmes versek
Válogatta és az előszót írta: Baranyi Ferenc
General Press Kiadó, 1999

Édes bánat. Spanyol szerelmes versek
Válogatta, az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc
General Press Kiadó, 2000

Közelebb hozzád. Görög szerelmes versek
Válogatta és az előszót írta: Baranyi Ferenc
General Press Kiadó, 2001

Az én szerelmem. Osztrák szerelmes versek
Válogatta, az előszót írta, részben fordította: Baranyi Ferenc
General Press Kiadó, 2003

Hû maradok hozzád. Lengyel szerelmes versek
Válogatta és az előszót írta Baranyi Ferenc
General Press Kiadó, 2004

Összeállította: Snéden Norina

Tartalom

Tessék eldönteni! / 3
Dante a zenében / 5
A Közöny-herceg / 7
A szerelem évezredei / 10
A kötél mellől avagy Villon névjegykártyája / 12
Ugrásra készen / 14
Fejedelmek ostora / 17
Ködön át érkező sugarak / 20
A lefejezett költő / 22
Az azonosságtudat kapaszkodója / 25
Aki egész korának énekelt / 27
Ámor birodalma nem ismer határokat / 32
Szent vágyak dalnoka / 34
Páros csillagok / 37
A szonett / 40
Szőke, fekete / 42
Varietas delectat / 45
Távol-Kelet tömörsége / 47
Skandináv líra / 50
Hervadhatatlan bájak / 52
Gazdag bánat / 53
Latin-Amerika lírája / 56
Huszedik századi kobzosok / 58
Tolmácsaink / 61
Snéden Norina: A fejezetekhez kapcsolódó, Baranyi Ferenc közreműködésével megjelent kötetek / 64